

ΔΡΑΣΗ ΚΑΙ ΑΦΗΓΗΣΗ
ΣΤΙΣ *ΤΡΑΧΙΝΙΕΣ* ΤΟΥ ΣΟΦΟΚΛΗ

ABSTRACT: This article examines the parallel progression of action and narration in Sophocles' *Trachiniae*. This progression evolves through the four extended speeches of Deianira, the main tragic character of the play. Each of these speeches corresponds to successive stages of Deianira's role, and their dialectics of ignorance and knowledge, action and reaction, make them a prime example of the interconnection of action and narration. In each of her speeches, Deianira promotes an aspect of the plot, while at the same time assuring the gradual progression of her own tragic fate. Thus, continuity of action becomes identical with continuity of the main character's personal story, and the progressive movement of the action runs parallel with Deianira's progressive movement towards death. This transforms the whole play into the heroine's personal tragedy. The entire drama may thus be treated as a single heartbreaking monologue, whereby the heroine lays bare her own self.

ΕΞΑΙΤΙΑΣ ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ τῆς φύσης του, τὸ θέατρο, ἐν συγκρίσει πρὸς τὶς ἄλλες λογοτεχνικὲς μορφές, διέπεται ἀπὸ μιὰν ἀπόλυτη σχεδὸν ταύτιση δράσης καὶ ἀφήγησης, ἐφόσον πράξι καὶ λόγος εἶτε συμβαίνουν παράλληλα εἴτε τελοῦν σὲ ἄμεση σχέση καὶ συνάρτηση.¹ Αὐτὸ ἔχει

* Θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ τὸν Καθηγητὴ Βάιο Λιαπὴ γιὰ τὶς πολὺτιμες συμβουλές του κατὰ τὴν συγγραφή τοῦ παρόντος ἄρθρου. Γιὰ πλῆθος χρήσιμων παρατηρήσεων ἐκφράζονται ἐπίσης θερμὲς εὐχαριστίες στοὺς ἄνωνυμους κριτὲς τοῦ *Λογείου*.

1. Σχετικὰ μὲ τὴν ζωηρότατη συζήτηση γύρω ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀφηγηματολογίας στὸ ἀρχαῖο δράμα — καὶ δὴ στὴν τραγωδία —, βλ. τὸ διαφωτιστικὸ ἔργο τῆς Β. Goward, *Ἀφήγηση καὶ τραγωδία: Ἀφηγηματικὲς τεχνικὲς στὸν Αἰσχύλο, τὸν Σοφοκλῆ καὶ τὸν Εὐριπίδη*, μτφρ. Ν.Π. Μπεζαντάκος, Ἀθήνα 2002, ἰδίως τὴν ἐνότητα 1.4 “Ἀφήγηση ἐναντίον δράσεως ἢ ἑξιστορῶ’ ἐναντίον ἑπιστάνω”, 40-50, ὅπου καὶ ὅλη ἡ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὴν συμπόρευση δράσης-ἀφήγησης — γιὰ μιὰ γενικὴ ἐπίσης εἰσαγωγὴ στὸ συγκεκριμένο ἐρευνητικὸ πεδίο, βλ. τὴν μελέτη τοῦ Ἄ. Μαρκαντωνάτου, “Ἀφηγηματολογία καὶ ἀρχαία ἐλληνικὴ τραγωδία: Μία προσέγγιση”, στὸ Ἄ. Μαρκαντωνάτος / Χ. Τσαγγάλης (ἐπιμ.), *Ἀρχαία ἐλληνικὴ τραγωδία: Θεωρία καὶ πράξι*, Ἀθήνα 2008, 179-238, καθὼς καὶ τὴν μονογραφία τοῦ J. Barrett, *Staged Narrative: Poetics and the Messenger in Greek*

ὡς συνέπεια ἢ πλοκὴ νὰ τροφοδοτεῖται καὶ νὰ προάγεται συγχρόνως καὶ ἀπὸ ὅσα διαδραματίζονται ἐπὶ σκηνῆς καὶ ἀπὸ ὅσα ἀπλῶς ἀναφέρονται, καθὼς ὅλα ὅσα παρουσιάζονται συντείνουν, ἄλλα λιγότερο καὶ ἄλλα περισσότερο, στὴν πραγμάτωση καὶ ἐξέλιξή της. Ἰδίως στὸ ἀρχαιοελληνικὸ θέατρο, μὲ τίς πολυάριθμες συμβάσεις (κανόνες τῶν τριῶν ὑποκριτῶν, ἐνότητα χώρου, χρόνου καὶ δράσης κ.ἄ.), ὑποχρεοῦνται πολλὲς φορές οἱ ἥρωες σὲ ἐκτενεῖς λόγους, προκειμένου νὰ κοινοποιήσουν γεγονότα ποὺ ἐκ τῶν πραγμάτων δὲν μποροῦν νὰ παρασταθοῦν. Πέραν τῆς προεξάρχουσας μορφῆς τοῦ Ἀγγέλου, ἀποστολὴ τοῦ ὁποίου εἶναι νὰ ἀναγγέλλει περιστατικὰ ποὺ δὲν ἔλαβαν χώρα στὸν δραματικὸ χρόνο, εἶναι ὅμως καταλυτικὰ γιὰ τὴν σκηνικὴ δράση,² συχνὰ ἐκφωνοῦν καὶ οἱ λοιποὶ ἥρωες ἐκτενεῖς ρήσεις, ἀφηγούμενοι πράξεις ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς πλοκῆς. Αὐτὴ ἢ διπλῆ, τρόπον τινά, ιδιότητα τῶν ἡρώων, ὡς δρώντων προσώπων καὶ ὡς ἀφηγητῶν παραλλήλως, ἀποτελεῖ τὴν κατεξοχὴν ἔνδειξη ταύτισης δράσης καὶ ἀφήγησης στὸ θέατρο, ἀφοῦ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο ἐπιφορτίζεται ταυτοχρόνως καὶ μὲ τὴν ἀναπαράσταση καὶ μὲ τὴν διήγηση. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ Δηϊάνειρα στὶς *Τραχίνιες* τοῦ Σοφοκλῆ, ἢ ὅποια δὲν ἐνσαρκώνει μόνον τὴν κεντρικὴ ἡρωίδα, ἀλλὰ καὶ μία ἀπὸ τίς βασικὲς ἀφηγηματικὲς φωνές, καθὼς δὲν περιορίζεται μόνον στὴν σκηνικὴ δράση, ἀλλὰ μὲ τοὺς μακροὺς τῆς λόγους προσθέτει συνεχῶς νέες πληροφορίες. Μάλιστα, οἱ μονόλογοί της αὐτοὶ φαίνονται καὶ ποσοτικὰ καὶ ποιοτικὰ νὰ ξεπερνοῦν πολλὲς φορές τίς πράξεις της, καθὼς, ἄλλοτε ἀναληπτικὰ καὶ ἄλλοτε προληπτικὰ, ὄχι μόνον ἐνισχύει μὲ τὴν ἀφήγησή της τὴν δράση της, ἀλλὰ οὐσιαστικὰ ἢ δράση της τείνει νὰ ὀλοκληρώνεται κυρίως μέσα ἀπὸ τὴν ἀφήγησή της.³ Δὲν θὰ ἦταν ἐπομένως ὑπερβολικὸ νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς ὅτι ἡ Δηϊάνειρα

Tragedy, διδ. διατρ., Berkeley / Los Angeles / London 2002, ἐνῶ συγκεκριμένα γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀφηγηματολογίας στὸ σοφόκλειο δράμα, βλ. F. Dunn, "Sophocles and the Narratology of Drama", στὸ A. Rengakos / J. Grethlein (ἐπιμ.), *Narratology and Interpretation: The Content of Narrative Form in Ancient Literature*, Berlin 2009, 337-355, καὶ A. Markantonatos, "Narratology of Drama: Sophocles the Storyteller", στὸ A. Markantonatos (ἐπιμ.), *Brill's Companion to Sophocles*, Leiden / Boston 2012, 349-366.

2. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ἡ διαφορὰ πρὸς τὸν δραματικὸ ρόλο τοῦ Ἐξαγγέλου, ὁ ὁποῖος στὴν πλειοψηφία τῶν περιπτώσεων ἀναγγέλλει γεγονότα ποὺ ἔλαβαν μὲν χώρα στὸν δραματικὸ χρόνο, ὅμως ὄχι ἐπὶ σκηνῆς, καὶ χρῆζον συνεπῶς γνωστοποίησης σὲ ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς ἀποδέκτες.
3. Τὴν τόσο ἰσχυρὴ παρουσία τῆς ἀφήγησης στὸ συγκεκριμένο δράμα ὁμολογεῖ καὶ ὁ Ch. Segal, "Visual Symbolism and Visual Effects in Sophocles", *CW* 74 (1980) 125-142 (ἐδῶ 129), ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ γιὰ "ὄλη τὴν ζωντανία τῆς ἀφήγησης γεγονότων τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν ἐκτὸς σκηνῆς δράση τοῦ παρόντος".

είναι μάλλον μιὰ ἀφηγούμενη παρὰ μιὰ δρῶσα ἡρωίδα, ἐφόσον φαίνεται νὰ προάγει τὴν ὑπόθεση πολὺ περισσότερο μὲ τὰ λόγια παρὰ μὲ τὶς πράξεις.⁴ Καὶ σὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἰδιαιτερότητά της ἔγκειται τὸ βασικὸ ἐρευνητικὸ ἐρώτημα, καθὼς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλες περιπτώσεις, ἡ Δηιάνειρα δὲν ἐκφωνεῖ ἕναν μόνον λόγο, ἐκθέτοντας μιὰ μεμονωμένη ἐνέργεια ἢ σκέψη της, ἀλλὰ, μέσα ἀπὸ μιὰ μακρὰ σειρά τεσσάρων λόγων, οἰκοδομεῖ ἕνα ὀλόκληρο σύστημα ποῦ ἐπιμαρτυρεῖ τὴν συμπόρευση δράσης-ἀφήγησης.⁵ Ἡ δὲ σημασία τοῦ συγκεκριμένου ἐρευνητικοῦ ἐρωτήματος ἐντοπίζεται στὴν σταδιακὴ πραγμάτωση τῆς τραγικῆς μοίρας τῆς ἡρωίδας, ἡ ὁποία μὲ κάθε ἕναν λόγο της ἀποκαλύπτει καὶ ἕνα στοιχεῖο τῆς τραγικῆς της φύσης, ἕως ὅτου στὸ τέλος νὰ ὀδηγεῖται σχεδὸν φυσικὰ στὴν καταστροφή.

Ἡ κομβικὴ αὐτὴ θέση τῆς Δηιάνειρας στὴν συγκεκριμένη τραγωδία τὴν ἀνάγει σὲ κεντρικὴ ἡρωίδα, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ μὴ διακρίνεται γιὰ τὴν ἐγγενῆ τραγικότητά της, ὅμως καθίσταται τραγικὴ ἐξαιτίας τῶν ἐπιλογῶν καὶ τῶν ἐνεργειῶν της. Κυριαρχώντας στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἔργου (ἕως τὸν στίχο 813,⁶ ὅποτε καὶ δηλώνεται ἀπὸ τὸν Χορὸ ἡ ἀποχώρησή της)⁷ καὶ χαράσσοντας μόνη της τὴν ὅλη πορεία τοῦ τραγικοῦ,

-
4. Βλ. C.S. Kraus, “*Λόγος μὲν ἐστ’ ἀρχαῖος*: Stories and Story-Telling in Sophocles’ *Trachiniae*”, *TAPA* 121 (1991) 75-98 (ἔδῳ 77): “Moreover, the narratives organize the unfolding of the action on the level of dramatic structure as well as on the level of the plot, since each major action taken by a character is explained in some way by a story”; & “[...] in the *Trachiniae*, a drama preoccupied with knowledge and the unstable nature of report, the process of revision takes place in and by means of the characters’ narratives.”
  5. Ἐνῶ ὁ (ἑσωτερικὸς) μονόλογος ὡς μέσο ἔκφρασης τῆς διαταραγμένης ψυχολογίας τοῦ τραγικοῦ ἥρωα χρησιμοποιεῖται σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις, γιὰ νὰ καταδείξει τὴν εὐθραυστὴ στάση του ἀπέναντι στὸ τραγικὸ ἀδιέξοδό του (π.χ. ὁ Αἴαντας στὴν ὁμώνυμη τραγωδία, ὁ Νεοπτόλεμος στὸν *Φιλοκτήτη*, ἡ Μήδεια στὴν ὁμώνυμη τραγωδία κ.ἄ.), ἡ περίπτωση τῆς Δηιάνειρας εἶναι σαφῶς διαφοροτικὴ, ἀφοῦ, μετακινούμενη ἀπὸ λόγο σὲ λόγο, μετακινεῖ ταυτοχρόνως καὶ ὅλη τὴν δρᾶση πρὸς τὴν κορύφωση καὶ ἐκτόνωσή της.
  6. Ἀπὸ τὴν χρονικὴ αὐτὴ στιγμή ἀρχίζει ἡ ἀποχώρηση τῆς Δηιάνειρας ἀπὸ τὴν σκηνή, παραμένοντας ὅμως ὀρατὴ ἀπὸ τὸ κοινὸ μέχρι καὶ τὸν στίχο 820, μὲ τὸ ἔντονα εἰκονοποιητικὸ λεξιλόγιο — καὶ δὴ τὴν τετραπλὴ ἐπανάληψη τοῦ συμβολικοῦ ρήματος *ἔρπω* ποῦ παραπέμπει στὴν ἀργὴ κίνηση τῆς καταβεβλημένης ψυχικῆς ἡρωίδας — νὰ καταδεικνύει μὲ τὸν καλύτερο τρόπο τὴν ὅλη συντριβὴ της —βλ. J.C. Kamerbeek, *The Plays of Sophocles: The Trachiniae*, Leiden ²1970, 175-176, καὶ P.E. Easterling, *Sophocles: Trachiniae*, Cambridge 1982, 173.
  7. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ οἱ *Τραχίνιες* ἀνήκουν στὰ — σύμφωνα μὲ τοὺς G.M. Kirkwood, *A Study of Sophoclean Drama*, Ithaca / New York 1958, 42-54· A.J.A. Waldoock, *Sophocles the Dramatist*, Cambridge ²1966, 49-61· A. Machin, *Cohérence et continuité dans le théâtre de Sophocle*, Québec 1981, 353-376· T.A. Szlezak, “Zweitellige Dramenstrukturen bei Sophokles und Euripides”, *Poetica* 14 (1982) 3-23 (ἔδῳ 11-14), καὶ

θα μπορούσε κάλλιστα να διεκδικήσει και να αποσπάσει για τὸν ἑαυτὸ της τὸν τίτλο τῆς κεντρικῆς τραγικῆς ἡρωίδας.⁸ Ἄλλοτε ὡς παθητικὸς δέκτης ἐξωτερικῶν χτυπημάτων και ἄλλοτε ὡς ἐνεργητικὸς κοινωνὸς τῆς μοίρας της, εἶναι μιὰ ἡρωίδα γνήσια τραγική, καθὼς, ἀδυνατώντας νὰ ἐλέγξει καί, κυρίως, νὰ ἀποτρέψει τὶς δυνάμεις ποὺ ἐπενεργοῦν πάνω της, ὀδηγεῖται μὲ ἀργὰ ἀλλὰ σταθερὰ βήματα στὴν καταστροφή.⁹ Ἡ μέγιστη ἐκφανση τῆς τραγικῆς αὐτῆς μοίρας της εἶναι ἡ ἴδια ἡ αὐτοχειρία της, ἡ ὁποία δὲν ἔρχεται τόσο γιὰ νὰ ἀναδείξει ὅσο γιὰ νὰ ἐπισφραγίσει τὴν τραγικότητά της, ἀφοῦ συνιστᾷ τὴν κατάληξη και ὄχι τὴν ἀπαρχή τῆς ὅλης δυστυχίας της.¹⁰ Σὲ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ὀριακὸ σημεῖο, ὅπου ἡ ὑπαρξη συναντᾷ τὴν ἀνυπαρξία — και μάλιστα οἰκειοθελῶς —, φαίνεται νὰ ἐστιάζει ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κιόλας τοῦ ἔργου, καθοδηγώντας τὴν ἡρωίδα του μέσα ἀπὸ πλῆθος διακυμάνσεις στὸ ἀδιέξοδο ἐκεῖνο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο μόνον ὁ θάνατος — και μάλιστα ἀπὸ τὸ δικό της χέρι — μπορεῖ πλέον νὰ τὴν λυτρώσει. Ἡ αὐτοκτονία τῆς Δηιάνειρας δὲν εἶναι ἓνα γεγονός ποὺ ἐπέρχεται

ἀσφαλῶς T.B.L. Webster, *Εἰσαγωγή στὸν Σοφοκλῆ*, μτφρ. Ἰ.Α. Μπάρμπας, Θεσσαλονίκη 1996, 123 — ‘δίπτυχα’ δράματα τοῦ Σοφοκλῆ, στὰ δράματα δηλαδὴ ὅπου ὑπάρχει ἐμφανῆς τομὴ λίγο μετὰ τὸ μέσον, εἰσάγοντας ἓνα νέο θέμα στὴν πλοκή (π.χ. ἡ ταφή τοῦ Αἴαντα στὴν ὁμώνυμη τραγωδία), μετὰ τὸν κυρίαρχο ὡς τότε ἥρωα νὰ ἀποσύρεται και τὴν θέση του νὰ λαμβάνει ἓνας καινούργιος — ἢ ἐπανεμφανιζόμενος (π.χ. ὁ Κρέοντας στὴν *Ἀντιγόνη*) — ἥρωας, ὅπως ἐν προκειμένῳ ὁ ἐτοιμοθάνατος Ἡρακλῆς πρόκειται νὰ διαδεχθεῖ τὴν μελλοθάνατη Δηιάνειρα —βλ. R.L. Kane, “The Structure of Sophocles’ *Trachiniae*: ‘Diptych’ or ‘Trilogy’?”, *Phoenix* 42 (1988) 198-211, ὅπου και ὅλη ἡ σχετικὴ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο ζήτημα.

8. Βλ. C.H. Whitman, *Sophocles: A Study of Heroic Humanism*, Cambridge³ 1971, 112: “[...] of all the broken figures at the end, Deianeira alone is tragic, for her will is the only one involved.” —βλ. ἐπίσης Kamerbeek, ὅ.π. (σημ. 6), 25, και T.F. Hoey, “The *Trachiniae* and the Unity of Hero”, *Arethousa* 3 (1970) 1-22.
9. Χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν μοιραία αὐτὴ φύση τοῦ τραγικοῦ ἥρωα εἶναι τὰ λόγια τοῦ H. Diller, “Göttliches und Menschliches Wissen bei Sophokles”, στὸ *Gottheit und Mensch in der Tragödie des Sophokles*, Darmstadt 1963, 1-28 (ἐδῶ 26-27), ὁ ὁποῖος ἐστιάζει στὰ διαφορετικὰ ἐπίπεδα γνώσης θεοῦ και ἀνθρώπου ὡς βασικὴ αἰτία ἀδυναμίας ἐννόησης ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ τραγικοῦ ἥρωα τῶν δυνάμεων ποὺ ἐπενεργοῦν πάνω του: “Die Gottheit redet in der Sprache ihres Wissens, der Mensch versteht nach der Fähigkeit seiner Aufnahmeorgane und versteht notwendig falsch, aber nicht, weil die Gottheit ihn irreführen will, sondern aus der strukturellen Verschiedenheit göttlicher und menschlicher Einsicht heraus.”
10. Βλ. E.P. Garrison, *Groaning Tears: Ethical and Dramatic Aspects of Suicide in Greek Tragedy*, διδ. διατρ., Leiden / New York / Köln 1995, 53-65, ὅπου ἐπιχειρεῖται μιὰ κυρίως κοινωνιολογικὴ προσέγγιση τῆς αὐτοκτονίας και, γενικότερα, Ν. Loraux, *Βίαιοι θάνατοι γυναικῶν στὴν τραγωδία*, μτφρ. Α. Ροβάτσου, Ἀθήνα 1995, 63-64 & 68-71, ὅπου ἐπιχειρεῖται μιὰ μᾶλλον σημειολογικὴ και ἀνθρωπολογικὴ, ἐνῶ γιὰ μιὰ προσέγγιση ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ τοῦ φόβου, βλ. I. Panoussis, *Crainte et violence dans le théâtre de Sophocle*, διδ. διατρ., Lille 2003, 127-132.

τυχαία, ως άτυχής άπόρροια κάποιας σύμπτωσης ή ως δυσμενής συνέπεια σφαλερών ενεργειών· πολύ περισσότερο μεθοδεύεται συστηματικά άπό τήν πρωταρχική εμφάνισή της και φαίνεται να προσεγγίζεται συνεχώς μέχρι τήν τελική έκτέλεσή της.¹¹ Άπό τά προφητικά σχεδόν λόγια της στον πρόλογο (στ. 1-5) δρομολογείται ο θάνατός της, ο οποίος βέβαια δέν έρχεται ποτέ εϋθέως στο προσκήνιο, παρά μόνον όταν ο κλοιός έχει ήδη σφίξει τόσο πολύ γύρω της, ώστε να μην ύπολείπεται καμία άλλη διέξοδος (στ. 719-722). Δέν είναι όμως μόνον τó αρχικό και τó τελικό αυτό σημείο που σηματοδοτούν τó θλιβερό τέλος τής Δηιάνειρας, αλλά και όλη ή ένδιάμεση σύστασις τών πραγμάτων πλέκεται έτσι ώστε ή ήρωίδα με κάθε πράξη και κάθε λόγο της να πραγματώνει κομμάτι κομμάτι τó αναπόφευκτο πεπρωμένο της. Διττός λοιπόν στόχος του Σοφοκλή με τήν εκκίνηση του δράματος είναι ή άνοδος και ή πτώση τής Δηιάνειρας, ή τραγική δηλαδή πορεία της έξ εϋτυχίας εις δυστυχίαν, που κορυφώνεται στην αυτοχειρία της, μιá άπόληξη που, όσο και άν μοιάζει άδόκητη, έχει προετοιμαστεί καταλλήλως καθ' όλο τó έργο.

Με δεδομένη τήν αυτοχειρία τής Δηιάνειρας, και ή δραματική και ή άφηγηματική σύνθεση τής πλοκής άποσκοπεί στο βέβαιο αυτό τέλος, τó όποιο, με τήν έκ φύσεως βαρύτητά του, οφείλει να προκύψει με τέτοιον τρόπο, ώστε να φανεί όχι μόνον δικαιολογημένο αλλά και έπιβεβλημένο. Με αυτήν τήν προοπτική, ο Σοφοκλής εισάγει τήν ήρωίδα του, ήδη με τήν εμφάνισή της στον πρόλογο, σε τροχιά θανάτου, διατηρώντας αυτόν της τόν ρόλο μέχρι τήν ύστατη στιγμή τής αυτοχειρίας, όπως διαφαίνεται μέσα άπό τήν όλη στάση της. Η αυτοκτονία όμως δέν είναι γεγονός που προσεγγίζεται μονόπλευρα, μέσα άπό τήν δράση μόνον τής ήρωίδας ή μέσα άπό τήν αφήγησή της· αντίθέτως, άπό κοινού δράση και αφήγηση συντείνουν σε αυτό, έφόσον τόσο οι πράξεις όσο και τά λόγια της τήν σύρουν έν ειδει μονοδρόμου στον χαμό της. Συγκεκριμένα, πέραν του εισαγωγικού προλόγου, όπου τίθενται οι κατευθυντήριες γραμμές του έργου, ή Δηιάνειρα καταφεύγει σε τέσσερις μακρές ρήσεις, οι όποιες με τó άφηγηματικό περιεχόμενό τους προωθούν βαθμηδόν τήν δράση. Με τήν έναρξη του πρώτου έπεισοδίου (στ. 141-177), εκφράζει ή Δηιάνειρα τήν άγνοια και τήν άγωνία της για τήν τύχη του συζύγου της Έρακλή, θέτοντας μιá πρώτη βάση για τήν εκδίπλωση τής πλοκής. "Επειτα, στην

11. Άν και σε διαφορετικό βέβαια περικείμενο, ο στίχος του Κ. Ουράνη *ώσόντου να πεθάνω — θα πεθάνω!* — κατακλεΐδα του ποιήματος *Nel Mezzo del' Cammin...* (συλλογή *Αποδημίες*) —άποτυπώνει αυτήν άκριβώς τήν κατάσταση που βιώνει ή Δηιάνειρα με τήν διαρκή προσπέλαση του έσχατου σημείου του βίου της.

συνέχεια του έπεισοδίου αυτού (στ. 293-313 και 436-469), ή αρχική άγνοια τής Δηιάνειρας μετατρέπεται σταδιακά, με τις παρεμβάσεις του άγγελιαφόρου και του Λίχα, σε γνώση, έστω και θλιβερή, εκδιπλώνοντας περαιτέρω τήν πλοκή. Και πάλι με τήν έναρξη του δεύτερου έπεισοδίου (στ. 531-587), αναγγέλλει ή Δηιάνειρα τήν δράση που ανέλαβε ως άπάντηση στην γνώση που έλαβε με τò πέρασ του προηγούμενου έπεισοδίου, πλησιάζοντας όλοένα και περισσότερο προς τò τέλος της. Ό τελευταίος λόγος της έντοπίζεται στο τρίτο έπεισόδιο (στ. 672-722), όπου πλέον έπεισέρχεται ως άδήριτος φυσικός νόμος ή αντίδραση στην δράση που ανέλαβε, προσημαίνοντας άνοιχτά πλέον και τόν επικείμενο θάνατο τής ήρωίδας. Τέσσερις λόγοι λοιπόν όδηγούν βήμα βήμα τήν Δηιάνειρα στην καταστροφή, καθώς ή αρχική της άγνοια μεταβάλλεται με δική της πρωτοβουλία σε γνώση, από όπου ξεπηδά αυτόματα ή δράση της, προκειμένου να επέμβει στην εξέλιξη των πραγμάτων, για να έρθει καταλυτική ή αντίδραση που θα δρομολογήσει τόν θάνατό της. Ένα διαλεκτικό παιχνίδι από τήν άγνοια στην γνώση και από εκεί στην δράση και τήν αντίδραση είναι όλη ή πορεία τής ήρωίδας να συναντήσει τήν μοίρα της: ένα παιχνίδι όμως που δεν λαμβάνει χώρα τόσο στο δραματικό όσο στο άφηγηματικό επίπεδο. Η κύρια δράση τής ήρωίδας είναι ή αφήγησή της, έφόσον ή βασική δύναμη που προωθεί τήν πλοκή είναι ο λόγος της: ένας λόγος όμως που ισοδυναμεί με πράξη, έφόσον τò περιεχόμενό του είναι τόσο ισχυρό, ώστε να κινεί σύνολα τά νήματα τής πλοκής. Μια ιδιαίτερη διάδραση έπομένως δράσης-αφήγησης είναι αυτό που συμβαίνει στην συγκεκριμένη τραγωδία, με τήν κεντρική ήρωίδα να σαρκώνει επί σκηνής τόσο έναν δραματικό όσο και έναν άφηγηματικό χαρακτήρα, καθώς ή όλη δράση της παίρνει σάρκα και όστά μόνον μέσα από τήν αφήγησή της.

Πριν αναλυθεί διεξοδικά έκαστος λόγος τής Δηιάνειρας αναφορικά με τήν ιδιαίτερη σχέση δράσης – αφήγησης που παρουσιάζει, όφείλει κανείς να πραγματευτεί τόν έκθετικό της μονόλογο στον πρόλογο, όπου, όπως έχει ήδη έπισημανθεί, θέτει τήν όλη βάση για τήν μοιραία της έκβαση.¹²

12. Τήν σημασία αυτή του προλόγου στην εξέλιξη όλόκληρου του έργου έπισημαίνουν οι M. McCall, "The *Trachiniae*: Structure, Focus, and Heracles", *AJP* 93 (1972) 142-163 (έδω 143)· M.C. Hoppin, *The Theme of Mutability and Dramatic Unity in four Plays of Sophocles*, διδ. διατρ., Ann Arbor / London 1981, 56-57· S.E. Lawrence, "The Dramatic Epistemology of Sophocles' *Trachiniae*", *Phoenix* 32 (1978) 288-304 (έδω 289-290)· Kraus, ό.π. (σημ. 4), 79· D.J. Conacher, "Sophocles' *Trachiniae*: Some Observations", *AJP* 118 (1997) 21-34 (έδω 22)· S. Esposito, "The Third Stasimon of Sophocles' *Trachiniae*", *CW* 91 (1997) 21-38 (έδω 23), και M.R. Kitzinger, "The Divided Worlds of Sophocles' *Women of Trachis*", στο K. Ormand (έπιμ.), *A Companion to Sophocles*, Oxford 2012, 111-125 (έδω 113).

Τὸ ἐνδιαφέρον ἐστιάζεται στὸς πέντε πρώτους στίχους,¹³ ὅπου ὁ ποιητὴς δίνει τὸ στίγμα γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἡρωίδας του, τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸν θάνατο, τὸν ὁποῖον πρόκειται ἄμεσα νὰ συναντήσῃ, ἐπαληθεύοντας τὰ λεγόμενά της. Μὲ τὴν ἀριστοτεχνικὴ ἀντιθετικὴ διάταξη μὲν – δὲ καὶ πολὺ περισσότερο μὲ τὰ διαφορετικὰ ὑποκείμενα (Λόγος – ἐγὼ), κατορθώνει ὁ ποιητὴς καὶ μεταβαίνει ἀπὸ τὸ γενικὸ τοῦ ἀφηρημένου ἀποφθέγματος στὸ εἰδικὸ τοῦ συγκεκριμένου λόγου γιὰ τὴν ἴδια τὴν Δηιάνειρα. Αὐτὸ δηλαδὴ πού φαίνεται νὰ ἰσχύει ὡς καθολικὸς καὶ ἀπαράβατος νόμος, ἰσχύει πολὺ περισσότερο γιὰ τὴν Δηιάνειρα, ἢ ὁποῖα ἐκκινεῖ τὴν ρήση της μὲ ἐπίκληση τοῦ κοινοῦ κανόνα καὶ συνεχίζει μὲ τὴν προσωπικὴ της περίπτωση, ἐπιθυμώντας νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ἰσχύ του στὸν ἴδιο της τὸν ἑαυτό. Ὑπὸ αὐτὴν τὴν ὀπτική, ὁμολογεῖ ἐν ἀγνοίᾳ της ἡ Δηιάνειρα τὸν ἴδιο της τὸν θάνατο, ἐφόσον ἡ πρώτη καὶ καθοριστικὴ ἐντύπωση πού ἀφήνει σὲ θεατὲς καὶ ἀναγνῶστες ἔχει νὰ κάνει μὲ ἕναν γενικὸ φυσικὸ νόμο, ὁ ὁποῖος ἀργὰ ἢ γρήγορα πρόκειται νὰ βρεῖ ἐφαρμογὴ πάνω της. Βέβαια, ἡ ἴδια ἡ Δηιάνειρα δὲν γνωρίζει τίποτε ἐπ’ αὐτοῦ καὶ οὔτε οἱ ὅποιοι ἀποδέκτες διαισθάνονται κάτι, ἕνα γεγονὸς πού μαρτυρεῖ τὴν μοναδικὴ ἀφηγηματικὴ τεχνικὴ τοῦ Σοφοκλῆ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποῖα ἡ δράση δὲν ἀποκαλύπτεται εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ τίθεται ὡς δεδομένο μόνον στὴν πλοκὴ. Ὁ ποιητὴς, ὡς ἐξωτερικὸς παντογνώστης ἀφηγητὴς,¹⁴ ἐξουσιοδοτεῖ, κατὰ κάποιον τρόπο, τὸν ἐσωτερικὸ ἀφηγητὴ τοῦ ἔργου του μὲ μιὰ μερικὴ γνώση, ἢ ὁποῖα, ἐκφραζόμενη ἀπὸ τὸ στόμα του, δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἄμεσα πιστευτὴ, παρὰ μόνον ἐκ τῶν ὑστέρων σὲ μιὰ συνολικὴ ἐπισκόπηση τοῦ ἔργου. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ὅμως καταφέρνει ὁ ποιητὴς καὶ καθιστᾷ τὸν ἀφηγητὴ του κινητῆριο ὄργανο τῆς δράσης, ἀφοῦ μὲ τὰ παρθενικὰ κιόλας λόγια του προσημαίνει τὸ κεντρικότερο σημεῖο τῆς δράσης, θέτοντας ὅλη τὴν πλοκὴ σὲ μιὰ εὐθεία γραμμὴ μὲ τελικὸ προορισμὸ τὸ ὄριακὸ αὐτὸ σημεῖο. Μὲ ἕναν λόγῳ ἀπλὸ λοιπὸν πού μὲ τὸ γενικόλογον περιεχόμενό του τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ περνᾷ ἀπαρατήρητος ἀπὸ τὸν ἀνυποψίαστο θεατῆ-ἀναγνώστη, διατυπώνει ὁ ποιητὴς μὲσω τῆς κεντρικῆς του ἡρωίδας τὶς

13. Πρβλ. (σύμφωνα πάντα μὲ τὴν ἔκδοση τῆς Easterling, ὁ.π. [σημ. 6]):

*Λόγος μὲν ἐστ’ ἀρχαῖος ἀνθρώπων φανείς
ὡς οὐκ ἂν αἰῶν’ ἐκμάθοις βροτῶν, πρὶν ἂν
θάγη τις, οὔτ’ εἰ χρηστὸς οὔτ’ εἰ τῷ κακός·
ἐγὼ δὲ τὸν ἐμόν, καὶ πρὶν εἰς Αἴδου μολεῖν,
ἔξοιδ’ ἔχουσα δυστυχῆ τε καὶ βαρύν.*

14. Σχετικὰ μὲ τὴν ιδιότητα αὐτῆ τοῦ δραματουργοῦ, βλ. Μαρκαντωνάτος, ὁ.π. (σημ. 1), 195-196.

προγραμματικές του δηλώσεις αναφορικά με την υπόθεση του έργου, αφήνοντας το πρώτο σημείο επαφής δράσης και αφήγησης να διαφανεί.

Με την έναρξη του κυρίου μέρους της τραγωδίας, αφού και ο Χορός έχει λάβει την θέση του στην ορχήστρα, η Δηιάνειρα εκφωνεί την πρώτη μακροσκελή ρήση της (στ. 141-177), η οποία αφηγηματικά μὲν κινείται στο παρελθόν, δραματικά ὅμως στοχεύει στο μέλλον. Τὸ περιεχόμενο δηλαδή τοῦ λόγου ἔχει νὰ κάνει με κάποιες ὁδηγίες πού εἶχε ἀφήσει ὁ Ἡρακλῆς στὴν σύζυγό του, πρὶν ἀναχωρήσει γιὰ τὴν ἐκστρατεία του πρὸ δεκαπενταμήνου, ὁδηγίες πού πρέπει ὅμως τώρα νὰ ἀρχίσουν σιγὰ σιγὰ νὰ ἐκπληρώνονται.¹⁵ Μὲ τὴν ιδιαίτερη αὐτὴ φύση τοῦ λόγου, τὸ παρελθόν φαίνεται νὰ ἐμπλέκεται στὸ παρόν, προκειμένου νὰ ἐπηρεάσει εὐθέως τὸ μέλλον, πρᾶγμα πού καθιστᾷ αὐτομάτως τὴν ἀφήγηση καταλύτη γιὰ τὴν κινητοποίηση τῆς δράσης.¹⁶ Καὶ ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν με τὴν παρουσία ἐνὸς καὶ μόνου ἥρωα, τῆς Δηιάνειρας, ἡ ὁποία, με τὸν παρθενικὸ αὐτὸν λόγο της, ἐνδύεται καὶ ἐπισημῶς τὴν διπλῆ ιδιότητα τῆς κύριας ἀφηγηματικῆς καὶ δραματικῆς ἡρωίδας, ἐφόσον ὅσα ἐκστομεῖ πρόκειται ἄμεσα νὰ ὑλοποιηθοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια. Τὸ γενικὸ αἶσθημα πού ἀποπνέει ὁ λόγος της χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν βαθιὰ δυσθυμία πού διακατέχει τὴν ἡρωίδα, καθὼς ἀντιπαραβάλλει συνεχῶς στὸ πρῶτο μέρος (στ. 141-154) τὴν προσωπική της βαριὰ μοῖρα με τὴν ἀνάλαφρη τοῦ Χοροῦ. Πέραν τοῦ πρώτου τρίστιχου, ὅπου τίθεται ἡ βία τῆς ἀντιπαραβολῆς αὐτῆς, ὁ λοιπὸς λόγος της κινεῖται στὸ ἴδιο κλίμα, με τὴν ἀφηρημένη διήγηση ὡς πρὸς τὴν διαφορὰ νεανικῆς καὶ ὠριμῆς ἡλικίας νὰ ὀλοκληρώνεται ἀπὸ ἓνα συμπέρασμα πού ἐπιτονίζει τὸ ἀφόρητο ψυχικὸ ἄχθος τῆς Δηιάνειρας. Τὸ ἀμιγῶς διηγητικὸ ρῆμα ἐξερω (στ. 154) πού σηματοδοτεῖ τὴν καθαυτὸ διήγησή της ἐγκαινιάζει τὸ δεῦτερο μέρος τοῦ λόγου (στ. 155-172), ὅπου, ἐν εἶδει ἐγκιβωτισμένης ἀφήγησης, παρουσιάζονται ἐπιγραμματικὰ ὅλες οἱ παραγγελίες τοῦ Ἡρακλῆ πρὸς τὴν Δηιάνειρα κατὰ τὴν ἀπουσία του.¹⁷ Ἡ συσσώρευση προρρήσεων τοῦ θανάτου του, με ἐνδεικτικὴ τὴν εἰρωνικὴ

15. Βλ. C. Fuqua, "Heroism, Heracles, and the 'Trachiniae'", *Traditio* 36 (1980) 1-81 (ἐδῶ 35).

16. Βλ. T. v. Wilamowitz-Moellendorff, *Die dramatische Technik des Sophokles*, Berlin³ 1977, 126-127.

17. Σχετικὰ με τὴν πολυσήμαντη λειτουργία τῶν χρησμῶν στὴν συγκεκριμένη τραγωδία, βλ. Kirkwood, ὁ.π. (σημ. 7), 72-82· S.G. Kapsomenos, *Sophokles' Trachinierinnen und ihr Vorbild*, Athen 1963, 107-114· Machin, ὁ.π. (σημ. 7), 151-162· Ch. Segal, "Les oracles des *Trachiniennes* et les rites renversés du mariage", στὸ A. Machin / L. Pernée (ἐπιμ.), *Sophocle: Le texte, les personnages*, Aix-en-Provence 1993, 233-241, τοῦ ἴδιου, "The Oracles of Sophocles' 'Trachiniae': Convergence or Confusion?", *HSCP* 100 (2000) 151-171· M. I. Γιόση, *Μῦθος καὶ λόγος στὸν Σοφοκλῆ*, Ἀθήνα 1996, 129-141, καὶ L. Bowman, "Prophecy and Authority in the 'Trachiniae'", *AJP* 120 (1999) 335-350.

φράση ως ἔτ' οὐκ ὄν (στ. 161), λειτουργεῖ ὡς ὑποφώσκουσα ἀφηγηματικὴ πρόληψη τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἥρωα στὴν λύση τῆς τραγωδίας, ἀφήνοντας ταυτοχρόνως ἓνα εὐρύτερο δίχτυ θανάτου νὰ ἐξυφαίνεται καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὁμιλοῦσα. Στὴν κατακλείδα τοῦ λόγου της (στ. 173-177) ἐπιστρέφει ἡ ἀφηγήτρια στὸ δραματικὸ παρόν, διατυπώνοντας καὶ τὴν συμβολικὴ μετὰβαση ἀπὸ τὴν ἀφήγηση στὴν δράση, καὶ τῶνδε ναμέρτεια συμβαίνει χρόνου / τοῦ νῦν παρόντος (στ. 173-174), προλειάνοντας δηλαδὴ τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν μεταμόρφωσή της ἀπὸ ἀφηγήτρια σὲ δραματικὸ ἥρωα. Μὲ τὴν γενικὴ αὐτὴ ἐνδοσκόπηση, ὁ πρῶτος αὐτὸς λόγος τῆς Δηιάνειρας ἀποκρυσταλλώνει τὴν ἡρωίδα στὴν σύνθετη ὑπόστασή της ἀφηγηματικοῦ καὶ δραματικοῦ χαρακτῆρα, καθὼς τὴν παρουσιάζει ὡς ἀφηγήτρια μιᾶς διήγησης ποὺ παραπέμπει ἀνυπερβλήτως στὴν δράση.

Πέραν τοῦ συγκεκριμένου αὐτοῦ περιεχομένου τοῦ λόγου, σὲ ἓνα κάπως ἀφηρημένο ἐπίπεδο αὐτὸ ποὺ γίνεται ἄμεσα αἰσθητὸ ἀπὸ τὸ ὅλο πνεῦμα τοῦ λόγου εἶναι ἡ διάχυτη ἀγωνία τῆς Δηιάνειρας γιὰ τὴν τύχη τοῦ συζύγου της, μιὰ ἀγωνία ὅμως ποὺ ἀφορᾷ ἐξ ἀνταντακλάσεως καὶ τὴν δικὴ της τύχη. Καὶ ἡ ἀγωνία της αὐτὴ ἐκπηγάζει ἀπὸ τὴν βαθύτατη ἄγνοιά της γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν Ἡρακλῆ τώρα ποὺ βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα, μὴν ἔχοντας δώσει οὔτε ἓνα σημεῖο ζωῆς καὶ ἔχοντας, ἀντιθέτως, ἀφήσει μόνον σιβυλλικὲς ἐντολές. Ἡ ἄγνοια εἶναι λοιπὸν αὐτὸ ποὺ φθείρει ψυχικὰ τὴν Δηιάνειρα καὶ τὴν ὠθεῖ νὰ ἀντικρῦζει τὸν ἑαυτὸ της ὡς ἓναν ναυαγὸ τῆς ζωῆς, ὡς ἓναν ἄνθρωπο χαμένο μέσα στὰ βάσινα χωρὶς ἐλπίδα καμία γιὰ ἀπαγκίστρωση ἀπὸ αὐτά.¹⁸ Ἡ ἄγνοια ὅμως εἶναι καὶ πάλι αὐτὴ ποὺ κρατᾷ, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴν Δηιάνειρα σὲ ἐγρήγορη καὶ δὲν τὴν ἀφήνει νὰ βυθιστεῖ ὀλικὰ στὰ πάθη της, ἀφοῦ τῆς διατηρεῖ ζωνταντὸ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἄντρα της καὶ ἐνεργοποιεῖ λαυθάνουσές της δυνάμεις. Ἡ ἄγνοια αὐτὴ, μὲ τὴν αὐτόματη κινητοποίηση γιὰ κορεσμό της ποὺ συνεπάγεται, συνιστᾷ καὶ τὴν ἀπαρχὴ τῆς ὅλης “τραγικοποίησης” τῆς Δηιάνειρας, καθὼς, ἐπιθυμώντας νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ αὐτὴ, θέτει σὲ κίνηση ὅλους ἐκείνους τοὺς μηχανισμοὺς ποὺ πρόκειται πολὺ περισσότερο νὰ τὴν καταστρέψουν, παρὰ νὰ τὴν λυτρώσουν. Ὑπὸ τὴν ὀπτικὴ αὐτὴ, ἡ ἄγνοια τῆς Δηιάνειρας, ἂν καὶ ἔχει συγκεκριμένο ἀντικείμενο, μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ ὡς ἡ τραγικὴ ἐκείνη ἄγνοια ποὺ εἰσάγει τὸν φορέα της σὲ μιὰν ἀτέρμονη ἀναζήτηση, ἡ ὁποία μέλλει μὲν νὰ τὸν ὀδηγήσει στὴν ἀλήθεια, ὅμως ἡ ἀλήθεια αὐτὴ θὰ εἶναι καὶ ἡ καταδίκη του. Ἡ Δηιάνειρα δὲν θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ καταστεῖ τραγικὴ ἡρωίδα, ἐὰν δὲν παρουσιαζόταν

18. Σχετικὰ μὲ τὴν δόση αὐτὴ θέση τῆς ἡρωίδας, βλ. E. Lefèvre, *Die Unfähigkeit sich zu erkennen: Sophokles' Tragödien*, Leiden / Boston / Köln 2001, 17-26.

εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ τελεῖ σὲ πλήρη ἄγνοια, θέτοντας ἀπανωτὰ ἐρωτήματα γιὰ τὴν τύχη τοῦ συζύγου της, ἀλλὰ καὶ τῆς ἴδιας, ἐρεθίζοντας δηλαδὴ τὴν ἴδια τὴν τραγική της μοῖρα. Τὰ ἐρωτήματα αὐτά, ἀποτελώντας τὴν βάση γιὰ τὴν ὅλη ἐκδίπλωση τοῦ τραγικοῦ, μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν τραγικὰ ἐρωτήματα, καθὼς ὑποδηλώνουν μιὰν ἄγνοια καταλυτική γιὰ τὴν εἰσαγωγή τῆς ἡρωίδας σὲ ἓναν τραγικὸ χορὸ μὲ μοιραία ἔκβαση. Μὲ ὅλο αὐτὸ τὸ θεωρητικὸ ὑπόβαθρο, ὁ φόβος τῆς Δηιάνειρας ποὺ ἐκφράζεται στὸ κλείσιμο τοῦ λόγου της (στ. 175-177) εἶναι ἓνας φόβος ὄχι μόνον λογικός, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο ἓνας φόβος τραγικός, ἀφοῦ προέρχεται ἀπευθείας ἀπὸ τὴν τραγική της ἄγνοια καὶ λειτουργεῖ ὡς προμηνυτὴς ὅλων τῶν δεινῶν ποὺ ἔπονται.

Μὲ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ πρώτου μεγάλου λόγου τῆς Δηιάνειρας, ἔχει πλέον κατοχυρωθεῖ ἡ ἄγνοιά της ὡς ἀφετηρία γιὰ τὴν τραγική της ἐξέλιξη, μιὰ ἄγνοια ποὺ πρόκειται ἄμεσα νὰ ἀρχίσει νὰ διασκεδάζεται μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ἀγγέλου ποὺ ἀκολουθεῖ. Δραματικὰ ἡ πολύσημη ἀφήγηση τῆς Δηιάνειρας δὲν θὰ μποροῦσε νὰ μείνει χωρὶς ἀντίκτυπο, εἰδάλλως τὰ τόσα σημαντικὰ ἐρωτήματα ποὺ ἔθεσε καὶ σὲ φυσικὸ καὶ σὲ μεταφυσικὸ ἐπίπεδο θὰ ἐξασθενοῦσαν καὶ ἐν τέλει θὰ χάνονταν, μένοντες ἀναπάντητα. Καὶ οἱ ἀπαντήσεις ποὺ τόσο ἐναγωνίως ἀναζητᾶ ἡ ἡρωίδα, προκαλώντας τὴν ἴδια της τὴν μοῖρα, ἔρχονται καταιγιστικὲς μὲ τὴν εἴσοδο τόσο τοῦ ἀγγελιαφόρου ὅσο καὶ τοῦ Λίχα, οἱ ὁποῖοι μὲ τὶς διηγήσεις τους παρέχουν τὸ καταλληλότερο μέσο γιὰ τὴν ἐκδίπλωση τῆς ἱστορίας.¹⁹ Ἐρειδόμενη ἡ Δηιάνειρα στὶς χαρμόσυνες πληροφορίες ποὺ μόλις ἔλαβε, προβαίνει στὸ πρῶτο μέρος τοῦ δευτέρου μεγάλου της λόγου (στ. 293-313), τὸ ὁποῖο οὐσιαστικὰ ἀποτελεῖ τὴν ἀφηγηματικὴ ἐπιβεβαίωση τῶν ὄσων εὐχάριστων ἄκουσε, χωρὶς κάποια ἄμεση δραματικὴ συνέπεια. Ἐκδηλῆ ἡ χαρὰ της γιὰ τὶς εἰδήσεις σωτηρίας τοῦ συζύγου της, τὴν ὠθεῖ ἀκόμα καὶ αὐτὲς τὶς δοῦλες ποὺ ἔσυρε ὡς λάφυρα ὁ Λίχας στὴν αὐλή της νὰ τὶς ἀντιμετωπίζει μὲ εὐγένεια καὶ συμπόνοια, συλλυπούμενη τὴν ἄθλια τύχη τους. Ἰδιαίτερης σημασίας στὴν συμπόρευση δράσης-ἀφήγησης εἶναι καὶ πάλι

19. Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀφηγηματολογικὴ προσέγγιση ὅλης αὐτῆς τῆς ἐκτενοῦς σκηνῆς ποὺ ἐπιχειρεῖ ἡ Goward, ὁ.π. (σημ. 1), 183-193, στὸ πλαίσιο τῆς 'κυκλικῆς παρέκβασης' ποὺ δημιουργεῖται ἐξαιτίας τοῦ δόλου ποὺ ἐκτυλίσσεται, μὲ τὸν Λίχα νὰ ψεύδεται καὶ τὸν ἀγγελιαφόρο νὰ ἐπιμένει στὴν ἀλήθεια —βλ. ἐπίσης U. Parlavantza-Friedrich, *Täuschungsszenen in den Tragödien des Sophokles*, Berlin 1969, 25-31 · Wilamowitz-Moellendorf, ὁ.π. (σημ. 16), 142-145 · M. Davies, "Lichas' Lying Tale: Sophocles, *Trachiniae* 260 ff.," *CQ* 34 (1984) 480-483 · M.R. Halleran, "Lichas' Lies and Sophoclean Innovation," *GRBS* 27 (1986) 239-247 · B. Heiden, "Lichas' Rhetoric of Justice in Sophocles' *Trachiniae*," *Hermes* 116 (1988) 13-23, καὶ P.A. Bernardini, "L'annuncio della vittoria militare di Eracle contro Eurito in Soph. 'Trach.' 178-224," *QUCC* 85 (2007) 75-79.

ὁ φόβος πού ἐκφράζει ἡ Δηιάνειρα στὸ θέαμα τῶν κακόμοιρων αὐτῶν γυναικῶν (στ. 306), ἕνας φόβος ἀνερμάτιστος μὲν ἀναφορικά μὲ τὰ λόγια πού τὸν πλαισιώνουν, ἀπολύτως κατανοητὸς δὲ στὸ σκηηνικὸ θανάτου πού σκιαῖζει τὴν τραγωδία.²⁰ Ἡ δὲ διάχυτη τραγικὴ εἰρωνεία πού ἐκλύεται μὲ τὴν ἀποστροφή τῆς Δηιάνειρας στὴν ἀντίζηλὴ τῆς Ἰόλης (στ. 307) δὲν γίνε-ται αἰσθητὴ παρὰ μόνον ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἀποδέκτες τῆς ἀφήγησης πού γνωρίζουν τὸν μῦθο, ἐντείνοντας μὲν τὴν δραματικὴ ἔνταση, ἀφήνο-ντας ὅμως τὴν πλοκὴ ἐντελῶς ἀνεπηρέαστη.²¹ Σὲ ἕνα ἀνώτερο, πάντως, ἐρμηνευτικὸ ἐπίπεδο, ἡ ἔλξη αὐτῆ τῆς Δηιάνειρας ἀπὸ τὴν γυναῖκα ἐκείνη πού μέλλει νὰ σταθεῖ μοιραία γιὰ ὅλη τῆς τὴν οἰκογένεια θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγηθεῖ στὰ πλαίσια τῆς γενικότερης — σχεδὸν ἐνστικτώδους — ροπῆς τῆς πρὸς ὀλοκλήρωση τῆς τραγικῆς τῆς μοίρας.²² Ὡς γνήσιος τραγικὸς ἥρωας δὲν ἐλέγχει καμία ἀπὸ τίς δυνάμεις πού ἐπενεργοῦν πάνω τῆς καὶ ἀπλῶς, μὲ κάθε λόγο καὶ κάθε πράξη τῆς, σχεδὸν ἀσυναίσθητα, προσθέτει καὶ ἕνα μικρὸ λιθαράκι στὴν βασανιστικὴ ἐκείνη πορεία πού τὴν ὀδηγεῖ ἀπευθείας στὴν συντριβή. Στὸ πρῶτο λοιπὸν αὐτὸ λογύδριο ἡ Δηιάνειρα ἀναπαράγει ἀφηγηματικά, ἀπὸ τὴν δική τῆς βέβαια ὀπτικὴ γωνία, τὰ λε-γόμενα τῶν ἀγγελιαφόρων, ἀφήνοντας ὅμως καὶ πάλι μέσα ἀπὸ ἀντίστοι-χα χωρία τὴν ἀπηνῆ τῆς μοῖρα νὰ διαφαίνεται καὶ τὸν τραγικὸ ἴστο γύρω τῆς νὰ ἐξυφαίνεται.

Ἀλλὰ ἡ γνώση πού ἔλαβε μὲ τίς πρωτοβάθμιες διηγήσεις τῶν ἀγγελι-αφόρων — καὶ κυρίως τοῦ Λίχα — καὶ ἀναπαρήγαγε μὲ τὴν σύντομη ἀφή-γησή τῆς δὲν διακρίνεται οὔτε γιὰ τὴν ὀρθότητα οὔτε γιὰ τὴν πληρότητά τῆς, γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ καταλυτικὰ γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς δράσης. Χρῆζει ἐπειγόντως διορθώσεων καὶ συμπληρώσεων, προκει-μένου νὰ ἀπεικονίσει στὴν δὺσμοιρη ἡρώϊδα τὴν ἀληθινὴ κατάσταση,²³

20. Βλ. R.P. Winnington-Ingram, *Σοφοκλῆς: Ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση*, μτφρ. Ν.Κ. Πετρό-πουλος / Χ.Π. Φαράκλας, Ἀθήνα 1999, 116: “Μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι ὀλόκληρο τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ ἔργου εἶναι κινεῖται στὸν ρυθμὸ τῶν φόβων τῆς Δηιάνειρας” —βλ. ἐπί-σης P.E. Easterling, “Sophocles, *Trachiniae*”, *BICS* 15 (1968) 58-69 (ἐδῶ 59-60), καὶ R. Seaford, “Wedding Ritual and Textual Criticism in Sophocles’ ‘Women of Trachis’”, *Hermes* 114 (1986) 50-59 (ἐδῶ 54-55).

21. Βλ. G. Markantonatos, “Tragic Irony in the *Trachiniae* of Sophocles”, *Platon* 26 (1974) 73-79 (ἐδῶ 74).

22. Σχετικὰ μὲ τὴν συνάντηση Δηιάνειρας καὶ Ἰόλης, βλ. A. Beck, “Der Empfang Ioles. Zur Technik und Menschengestaltung im ersten Teile der ‘Trachinierinnen’”, *Hermes* 81 (1953) 10-21, καὶ L. Bergson, “Herakles, Deianeira und Iole”, *RhM* 136 (1993) 102-115, καὶ, γενικότερα, B.X. de Wet, “An Evaluation of the *Trachiniae* of Sophocles in the Light of Moral Values in Athens of the 5th Century B.C.”, *Dioniso* 54 (1983) 213-226.

23. Βλ. A. Roselli, “Livelli del conoscere nelle *Trachinie* di Sofocle”, *MD* 7 (1982) 9-38.

ἔργο πού ἀναλαμβάνει καί πάλι πρῶτος ὁ Ἄγγελος, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὴν σθεναρὴ ἄρνηση τοῦ Λίχα, προβαίνει σὲ σκληρὲς ἀποκαλύψεις πού συνταράσσουν τὴν Δηιάνειρα.²⁴ Ἄφοῦ λοιπὸν ἔχουν κατατεθεῖ στὸν δραματικὸ χωροχρόνο οἱ ἀποκαλύψεις αὐτές, στὸ δεῦτερο μέρος τοῦ λόγου τῆς πού ἀκολουθεῖ (στ. 436-469),²⁵ ἡ γνώση τῆς μπορεῖ πλέον νὰ θεωρηθεῖ ὀλοκληρωμένη, ἔστω καὶ ἂν ὁ Λίχας, ὁ ἄμεσος κάτοχος τῆς ἀλήθειας, δὲν ἔχει ἀκόμα ὁμολογήσει τίποτα. Ὅποια ὅμως ὁμολογία ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα φαντάζει κάπως περιττή, ἀφοῦ ἡ Δηιάνειρα, μὲ τὴν ἀδιαμφισβήτητη γυναικεία τῆς διαίσθησης, ἔχει καταλάβει ἀπολύτως τί συμβαίνει, γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὸν Λίχα τὸ μόνο πού ζητᾶ μὲ ἐπιμονὴ εἶναι νὰ μὴν πεῖ ψέματα, ἤτοι νὰ τῆς ἐπαληθεύσει τὰ δυσάρεστα. Μάλιστα, εἶναι τόσο πεπεισμένη γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν λόγων πού ἀκουσε, ὥστε δὲν ἀναμένει καμία εὐθεῖα ἀπόκριση ἀπὸ τὸν Λίχα, ἀλλὰ καταφεύγει σὲ μιὰν ἀτέρμονη ἀφήγηση, ἡ ὁποία, μὲ τὴν τόσο ἰσχυρὴ πεποιθὴση ἀλήθειας πού τὴν διακρίνει, ἰσοδυναμεῖ μὲ δράση. Αὐτὸ σημαίνει πῶς στὴν ἀφηγηματικὴ συνειδηση τῆς Δηιάνειρας ἔχει εἰσχωρήσει ἕνα νέο δεδομένο, ἡ ἀπιστία τοῦ συζύγου τῆς, δημιουργώντας μιὰ νέα κατάσταση, πάνω στὴν ὁποία μέλλει νὰ βασιστεῖ ἐφεξῆς ἡ δράση τῆς. Τὰ πάντα λοιπὸν μοιάζουν σχεδὸν τετελεσμένα γιὰ τὴν Δηιάνειρα: ὁ ἄντρας τῆς εἶναι ἐρωτευμένος μὲ ἄλλη καὶ ὁ ἔρωτάς του αὐτός, ἀπροσμάχητος ἀκόμα καὶ ἀπὸ τοὺς θεοὺς (στ. 443), δὲν ἐπιδέχεται καμία ἀντιμετώπιση, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ ἀνίατη ἀσθένεια (στ. 445-446).²⁶ Ἡ ἀνωτερότητα πού ἐπιδεικνύει ἡ Δηιάνειρα, ὅσο καὶ ἂν ξενίζει ἐκ πρώτης ὄψεως, δὲν θὰ περιοριστεῖ μόνον στὸ ἀφηγηματικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ στὴν ἄμεση συνέχεια τοῦ ἔργου θὰ μεταβεῖ καὶ στὸ δραματικὸ, ἀφοῦ ἡ Ἰόλη θὰ γίνῃ τελικὰ ἀποδεκτὴ στὸ νέο τῆς σπιτικό. Μέσα ἀπὸ καίριες συμβολὲς ἐπομένως καὶ ἡ ἀφήγηση αὐτὴ τῆς Δηιάνειρας τροφοδοτεῖ

24. Γιὰ αὐτὴ τὴν “χρῆση μικρῶν συνόλων ἀπὸ ἀφηγηματικὲς ρήσεις, πού καλύπτουν διάφορες πλευρὲς ἢ φάσεις τοῦ ἴδιου δραματικοῦ γεγονότος”, βλ. Ν.Χ. Χουρμουζιάδης, *Ὅροι καὶ μετασχηματισμοὶ στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ τραγωδία*, Ἀθήνα ²1991, 94-95.
25. Ὁ συγκεκριμένος λόγος τῆς Δηιάνειρας, ἂν καὶ θυμίζει σὲ πολλὰ σημεῖα τὸν περίφημο ‘ἀπατηλὸ λόγος’ (Trugrede) τοῦ Αἴαντα — βλ. Κ. Reinhardt, *Sophocles*, μτφρ. Η. Harvey — D. Harvey, Oxford 1979, 46-47, καὶ D.A. Hester, “Deianeira’s ‘Deception Speech’”, *Antichthon* 14 (1980) 1-8 —, ἐντούτοις δὲν ἀποσκοπεῖ στὴν ἐξαπάτηση κανενός, ἀφοῦ δὲν ὑποδηλώνει καμία μεταστροφή στὴν σκέψη καὶ τὴν ψυχολογία τῆς ἡρώιδας, παρὰ καταδεικνύει ἀκέραια τὴν εὐγένεια τοῦ χαρακτήρα τῆς —βλ. Kirkwood, ὅ.π. (σημ. 7), 162, καὶ Winnington-Ingram, ὅ.π. (σημ. 20), 119-120.
26. Πολὺ ὁμορφα ἡ Easterling, ὅ.π. (σημ. 6), 5, ὑπογραμμίζει: “[...] the beast-like strength and violence of *eros* at work in human beings [...]”, ἐνῶ ὁ H. Musurillo, “Fortune’s Wheel: The Symbolism of Sophocles’ *Women of Trachis*”, *TAPhA* 92 (1961) 372-383 (ἐδῶ 383), σημειώνει στὸ ἴδιο πνεῦμα: “Deianira is, in a sense, the eternal woman in whom the forces of Cyprus are phisically expressed” —βλ. ἐπίσης Fuqua, ὅ.π. (σημ. 15), 71-72.

τὴν δράση, ἐφόσον, τόσο μὲ τὴν ἐμμοικὴ σχεδὸν ἐπίκληση στὴν ἐξιστόρηση τῆς ἀλήθειας ἀπὸ τὸν Λίχρα ὅσο καὶ μὲ τὴν ἀνεπιφύλακτη ἀποδοχὴ τῆς Ἰόλης ὡς μιᾶς ἀκόμη ἐρωμένης τοῦ Ἡρακλῆ, ἡ ἐπικείμενη δράση ἔχει καταστῆ πλέον γνωστή, πρὶν ἀκόμα συντελεστεῖ.

Μὲ τοὺς δυὸ αὐτοὺς τμηματικούς λόγους τῆς Δηιάνειρας, ὅπως προκύπτουν ἐν εἴδει συμπεράσματος ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες διηγήσεις τῶν δύο ἀγγελιαφόρων, ἡ ἥρωίδα παρουσιάζει ἓνα τελείως διαφορετικὸ πρόσωπο ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ παρουσίασε στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπεισοδίου. Ἡ ἄγνοιά της ἔχει πλέον ἐξαλειφθεῖ καὶ αὐτὸ ποὺ τώρα τὴν χαρακτηρίζει εἶναι ἡ γνώση.²⁷ μιὰ γνώση ποὺ τῆς ἔχει χορηγηθεῖ σὲ δύο φάσεις μὲ δύο κύρια ἀντικείμενα, πρῶτον τὴν σωτηρία τοῦ συζύγου της ποὺ τὴν γέμισε μὲ χαρὰ καὶ δεύτερον τὴν ἀπιστία του ποὺ τὴν γέμισε μὲ λύπη. Αὐτὸ ποὺ διακαῶς ἐπιθυμοῦσε ἡ Δηιάνειρα τῆς ἔχει πλέον ἀπλόχερα προσφερθεῖ, καθὼς μὲ πᾶσα λεπτομέρεια γνωρίζει τώρα πὼς ὁ ἄντρας της ζεῖ καὶ σύντομα θὰ ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα, ὅπου ὅμως δὲν θὰ εἶναι μόνος, ἀλλὰ μὲ τὴν καινούργια του ἀγαπημένη. Ἔτσι, ὁ πόθος τῆς Δηιάνειρας γιὰ γνώση, ὅσο καὶ ἂν γέμισε τὴν ψυχὴ της μὲ ἐλπίδες καὶ ὄνειρα, δὲν μπόρεσε νὰ τῆς χαρίσει ἐν τέλει καμία μεγάλη συγκίνηση, παρὰ μόνον πίκρα καὶ μαρασμό, ἀφοῦ, ἀντὶ γιὰ εὐτυχία, τὴν βύθισε στὴν δυστυχία.²⁸ Ὑπὸ τὴν ὀπτικὴ αὐτῆ, ἡ γνώση ποὺ ἔλαβε ἡ Δηιάνειρα ἀποδείχθηκε ὁ χειρότερος ἐφιάλτης της, ἐφόσον ἐπιβεβαίωσε ὅλους της τοὺς φόβους, οἱ ὅποιοι, ἂν καὶ ποτὲ μέχρι τώρα στὶς ἀφηγήσεις της δὲν εἶχαν λάβει συγκεκριμένη μορφή, ἀποκτοῦν τώρα τὴν φρικτότερη. Σὲ ἓνα συμβολικὸ ἐπίπεδο, αὐτὸ ποὺ καταστρέφει τὴν Δηιάνειρα δὲν εἶναι ἡ γνώση, ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια ποὺ αὐτὴ συνεπάγεται, καθὼς ὅ,τι τὴν καταρρακώνει εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια, μιὰ ἀλήθεια ποὺ ἀναζήτησε ἐπιμόνως ὡς σωτηρία καὶ τὴν ἔλαβε ὡς ὄλεθρο.²⁹ Αὐτὴ ὅμως εἶναι καὶ ἡ πεμπτοσύνη τοῦ τραγικοῦ ἥρωα: ἡ ἀνεξήγητη σχεδὸν ἀναζήτηση μιᾶς ἀλήθειας ποὺ πρόκειται ἄμεσα νὰ τὸν καταστρέψει.³⁰ καὶ ἡ Δηιάνειρα ὡς τραγικὴ ἥρωίδα δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀκολουθήσει σὰν ὑπνωτισμένη

27. Τὴν σταδιακὴ αὐτὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν ἄγνοια στὴν γνώση, μὲ ὅλες τὶς δραματικὲς συνέπειες ποὺ συνεπάγεται, σκιαγραφεῖ μὲ ἰδιαίτερη ὀξύνοια ὁ Lawrence, ὅ.π. (σημ. 12), 291-296.

28. Βλ. P. Holt, "Light in Sophokles' 'Trachiniae'", *CLAnt* 6 (1987) 205-217 (ἐδῶ 207): "The light of knowledge which she gains does not, however, free her from the other forms of darkness."

29. Βλ. Γιόση, ὅ.π. (σημ. 17), 90.

30. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἐπ' αὐτοῦ ὁ Οἰδίποδας, ὁ ὅποιος στὸν σοφόκλειο *Οἰδίποδα Τύραννο*, ὡς κατακλεῖδα στὴν ἄκρως ψυχοφθόρα διερεύνηση τῆς ἀληθινῆς του ταυτότητας, ἐκφωνεῖ τὸ περίφημο ἀλλ' ὅμως ἀκουστέον (στ. 1170), ἀποκρυσταλλώνοντας τὴν ἀλήθεια ὡς αὐτοσκοπὸ κάθε τραγικοῦ ἥρωα.

τις ἐσώτερες ἐπιταγές τῆς μοίρας της. Ἡ ἀλήθεια, παρὰ τὴν εἰρηνική της ὄψη, ἐνεργεῖ ὡς τὸ χειρότερο δηλητήριο στὴν ψυχὴ τοῦ τραγικοῦ ἥρωα, καθὼς, ὅσο καὶ ἂν ὑπόσχεται τὸν ἐξαγνισμό του ἀπὸ ὅλα του τὰ πάθη, τὸ μόνον ποὺ πραγματικὰ τοῦ ἀποκαλύπτει εἶναι τὸ τεράστιο χάσμα ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του. Ἔτσι καὶ ἡ Δηιάνειρα στὸ ἄκουσμα ἀνελέητης τῆς ἀλήθειας καταρρέει πρῶτ' ἀπ' ὅλα ψυχικά, ὅταν ἀναγνωρίζει ἀνήμερο τὴν ἤττα της, γιὰ νὰ ἀκολουθήσει στὴν συνέχεια τοῦ δράματος ἡ πνευματικὴ καὶ κατόπιν ἡ σωματικὴ της κατάρρευση, περαιώνοντας τὸ μαρτύριό της. Ἡ γνώση λοιπὸν στὴν τραγωδίᾳ τῆς Δηιάνειρας μπορεῖ λειτουργικὰ νὰ ἔρχεται νὰ καλύψει τὴν ἄγνοιά της, ὅμως, μὲ τὴν ἀλήθεια ποὺ ἐμπεριέχει, τονίζει τὴν τραγικὴ της μοῖρα, ἀφοῦ αὐτὸ ποὺ τελικὰ θὰ τὴν σύρει στὸν θάνατο εἶναι ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητά ποὺ καλεῖται, ὀλότε-
λα ἀνυπεράσπιστη, νὰ ἀντιμετωπίσει.³¹

Ἀφοῦ ἔχουν ἐκτεθεῖ στὸ πρῶτο ἐπεισόδιο, μέσω τῶν δύο ἐκτενῶν ἀφηγήσεων τῆς Δηιάνειρας, οἱ κατευθυντήριες γραμμὲς τῆς ὅλης δράσης, ἀρχίζει μὲ τὸ δεύτερο ἐπεισόδιο τὸ δέσιμο τῆς πλοκῆς, ὥστε νὰ δρομολογηθεῖ ἡ τελικὴ τραγικὴ κατάληξη τῆς ἡρωίδας. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀμιγῶς παθητικὴ στάση της στὸ δίπολο ἄγνοια – γνώση ποὺ ἔλαβε χώρα, τρόπον τινά, ἐρήμην της, ἐφόσον ἡ ἴδια δὲν ἐνήργησε καθόλου, παρὰ μόνον ὑπέστη ὅ,τι ὑπέστη, περὶ τῶρα στὴν δράση, μὲ τις ἐνέργειές της νὰ διαδέχονται ἀπαντωτὰ ἡ μία τὴν ἄλλη.³² Ἡ γνώση ποὺ ἔλαβε ὡς ἀπάντηση στὴν ἄγνοιά της δὲν θὰ μποροῦσε σὲ καμία περίπτωσι, μὲ τὸ τεράστιο βάρος της, νὰ τὴν ἀφήσει ἀδρανῆ, ἀλλὰ τὴν ἐξωθεῖ σὲ ἐσπευσμένες κινήσεις, προκειμένου νὰ συμμετάσχει καὶ αὐτὴ, ὅσο μπορεῖ, στὴν ἐξέλιξη τῆς μοίρας της.³³ Ὅμως, οἱ κινήσεις της αὐτές, ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν συμβάσεων τοῦ ἀρχαίου δράματος, δὲν πρόκειται νὰ παρασταθοῦν αὐτούσιες στὴν σκηνή, ἀλλὰ θὰ κατατεθοῦν ἔμμεσα, μέσω τοῦ προσφιλοῦς πλέον τρόπου τῆς κεντρικῆς ἡρωίδας, τῆς ἀφήγησης, ἐνισχύοντας τὸν ἤδη ἰσχυρὸ δεσμό της μὲ τὴν δράση. Στὴν ἐκτενέστατη ρήση ποὺ ἐγκαινιάζει τὸ νέο ἐπεισόδιο (στ. 531-587), ἡ ἀφηγήτρια, ἔπειτα ἀπὸ τις εἰσαγωγικὲς κοινοτοπίες, ἐκκινεῖ

31. Βλ. Fuqua, ὅ.π. (σημ. 15), 71: “[...] knowledge and the tragic consequences of the limitations of human knowledge are important themes in the drama.”

32. Βλ. Fuqua, ὅ.π. (σημ. 15), 43-44: “Up to this point she had mainly been seen as an individual who responded to others; now, however, she displays an initiative on her own account that had not been conspicuous before.”

33. Βλ. McCall, ὅ.π. (σημ. 12), 151: “[...] Deianeria is determined to act only because she is certain to lose if, as she would prefer, she remains inactive”, καὶ περαιτέρω Lefèvre, ὅ.π. (σημ. 18), 20-21, καὶ M. Scott, “The Character of Deianeira in Sophocles’ *Trachiniae*”, *AClass* 38 (1995) 17-27 καὶ 40 (1997) 33-47.

τὴν διήγησή της μὲ μιὰ πληροφορία ποὺ παραπέμπει μὲν ἀναδρομικὰ στὸ παρελθόν, ἐπεκτείνεται ὅμως στὸ παρὸν καὶ κατευθύνεται ἀπευθείας στὸ μέλλον. Ἡ Ἰόλη ἔχει πλέον ἐγκατασταθεῖ στὸ παλάτι τῆς Δηϊάνειρας, ὡς φόρτος βέβαια καὶ ὄχι ὡς δῶρο, ἐνῶ σύντομα θὰ ἀνεβεῖ καὶ στὸ κρεβάτι τοῦ Ἡρακλῆ, πρᾶγμα ποὺ, ὅπως ἐπισημαίνει ρητὰ ἡ ἡρώιδα, ὅσο καὶ ἂν δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν ἀσθένεια τοῦ ἀνδρός της, δὲν μπορεῖ νὰ γίνεи ἀνεκτὸ ἀπὸ καμία γυναῖκα. Ἡ μελαγχολικὴ διάθεση ποὺ τὴν κατακλύζει στὴν συνέχεια, ὅταν μὲ στωικότητα ὁμολογεῖ τὴν ὑστέρησή της ὡς ὠριμου θηλυκοῦ ἔναντι τῆς νεαρᾶς ἀντίζηλης, ὑπογραμμίζει μὲ τὸν καλύτερο τρόπο τὴν βεβαρυμένη της ψυχολογία ἀπὸ τὴν ἀπόρριψη ποὺ βιώνει ὡς γυναῖκα ἀπὸ τὸν ἴδιο της τὸν ἄντρα.³⁴ Ἡ Δηϊάνειρα ἔχει πλέον ἀρχίσει νὰ “σπάει”, καὶ ὡς πραγματικὸς ἄνθρωπος καὶ ὡς δραματικὸς χαρακτήρας, καὶ αὐτὸ φαίνεται μέσα ἀπὸ τὴν ἔντονη φιλοσοφικὴ της προδιάθεση, ἡ ὁποία φανερώνει ἓνα ἄτομο ποὺ ἔχει πλέον ἀγγίξει τὰ ὄριά του. Περιχαρακωμένη λοιπὸν πάντα ἡ ἡρώιδα στὰ στεγανὰ ἀφηγηματικὰ της πλαίσια, καταφέρνει, ἐντούτοις, μὲ τὸν ἀφαιρετικὸ της λόγο καὶ δημιουργεῖ μιὰ ιδιαίτερα φορτισμένη δραματικὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ προοιωνίζεται ραγδαῖες ἐξελίξεις, οἱ ὁποῖες βέβαια ἐκ τῶν πραγμάτων δὲν μποροῦν νὰ ἀποβοῦν πρὸς ὄφελός της.

Καὶ οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς κατατίθενται, πάντα ἀφηγηματικὰ, στὴν ἄμεση συνέχεια τῆς ρήσης της, ὅταν μὲ τὸ λεκτικὸ ρῆμα φράσω (στ. 554) προετοιμάζει ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς ἀποδέκτες γιὰ ἀκρόαση τῶν προθέσεων της.³⁵ Ἡ διήγησή της ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀπόκτηση ἑνὸς σπάνιου δώρου ἀπὸ τὸν Κένταυρο Νέσσο χαρακτηρίζεται, παρὰ τὸ κάπως στατικό της ὕφος, ἀφοῦ τοποθετεῖται σὲ ἀρκετὰ ἀπομακρυσμένο χρόνο στὸ παρελθόν, ἀπὸ μιὰ ιδιαίτερα ἐπιταχυντικὴ λειτουργία, καθὼς δρομολογεῖ συνολεὶς τὶς δραματικὲς ἐξελίξεις. Τὸ αἷμα τοῦ Νέσσου, μολυσμένο ἀπὸ τὸ φαρμάκι τῆς Λερναίας Ὑδρας, εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὄργανο ποὺ πρόκειται νὰ θέσει πάραυτα σὲ κίνηση ὅλους τοὺς μηχανισμοὺς ἐκδίπλωσης τῆς πλοκῆς, ἐξισοροπώντας, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴν ἠθικὴ τάξη τῶν πραγμάτων.

34. Βλ. Kirkwood, ὁ.π. (σημ. 7), 113-114· D. Wender, “The Will of the Beast: Sexual Imagery in the *Trachiniae*”, *Ramus* 3 (1974) 1-17· Ch. Segal, “Mariage et sacrifice dans les *Trachiniennes*”, *AC* 44 (1975) 30-53, τοῦ ἴδιου, “Time, Oracles, and Marriage in the *Trachinian Women*”, στὸ *Sophocles’ Tragic World: Divinity, Nature, Society*, Cambridge² 1998, 69-94· Γιόση, ὁ.π. (σημ. 17), 99-129, καὶ K. Ormand, *Exchange and the Maiden: Marriage in Sophoclean Tragedy*, διδ. διατρ., Austin, Texas 1999, 36-59, καθὼς καὶ M. Janka, *Dialog der Tragiker: Liebe, Wahn und Erkenntnis in Sophokles’ Trachiniae und Euripides’ Hippolytos*, διατρ. ἐπὶ ὑφηγ., München / Leipzig 2004, ὅπου καὶ ὅλη ἡ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὸ ἐρωτικὸ φαινόμενο στὸ συγκεκριμένο δράμα.

35. Βλ. C.E. Hadjistephanou, “Sophocles, *Trachiniae* 554”, *Hermes* 128 (2000) 231-233.

Σε μεγάλης συμβολικής σημασίας για την ταύτιση δράσης-αφήγησης ανάγεται ο στίχος 580 (χιτῶνα τόνδ' ἔβαψα), όταν ἡ Δηιάνειρα – μπορεί κανείς κάλλιστα νὰ ὑποθέσει³⁶ – παρουσιάζει στις γυναίκες τοῦ Χοροῦ τὸν χιτῶνα ποὺ μέλλει νὰ σταθεῖ μοιραῖος καὶ γιὰ τὴν ἴδια καὶ γιὰ τὸν σύζυγό της. Τὸ ὅλο βάρος ὅμως δὲν πέφτει τόσο στὸ ἀντικείμενο τοῦ ρήματος, παρὰ τὴν σημειολογική του λειτουργία, ὅσο στὸ ἴδιο τὸ ρῆμα, πού, με τὴν ἐνεργητική του διάθεση, ὑπογραμμίζει τὸ ὑποκείμενο, ἤτοι τὴν ἴδια τὴν ἡρώίδα, ὡς κύριο δράστη τῶν πράξεων ποὺ ἡ ἴδια ὁμοδιηγητικὰ ἀφηγεῖται.³⁷ Μὲ ἓνα μόνο ρῆμα λοιπὸν καθιερώνεται ἡ Δηιάνειρα ὡς κύριος ἀφηγηματικὸς καὶ δραματικὸς χαρακτῆρας, καθὼς ἡ ἴδια ἐκφωνεῖ στὸν δραματικὸ χρόνο ὅ,τι ἡ ἴδια ἐκτέλεσε σὲ λανθάνοντα χρόνο, μὲ ἀπαρέγκλιτο πάντα στόχο τὴν προώθηση τῆς ἱστορίας. Ἡ δρομολογημένη αὐτὴ πορεία πρὸς ὀλοκλήρωση τῆς τραγικῆς μοίρας τῆς ἡρώιδας δὲν μπορεῖ νὰ ἀνασχεθεῖ μὲ τίποτε πλέον, οὔτε καὶ μὲ τοὺς ἀσθενεῖς ἐνδοιασμοὺς ποὺ ἐκφράζει κατὰ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ λόγου της, ὅταν ἀποκαλεῖ ὑποτιμητικὰ τὸ ἔργο της “μαγικὸ φίλτρο”³⁸ (στ. 584). “Ὅ,τι τὴν καλεῖ σὲ δράση εἶναι ἡ ἀπόγνωσή της, ἡ ἀπελπισία της νὰ βλέπει τὸν ἄντρα της ἐρωτευμένο μὲ ἄλλη”³⁹ μιὰ ἀπελπισία ποὺ ἐπιτρέπει κάθε ἐνέργεια, ἔστω καὶ ἂν ἐντὸς της ἡ ἡρώίδα γνωρίζει πὼς ὅ,τι ἐπιχειρεῖ εἶναι μάταιο, ἀφοῦ μὲ

36. Βλ. Kamerbeek, ὁ.π. (σημ. 6), 133, καὶ Easterling, ὁ.π. (σημ. 6), 146.

37. Ἄν καὶ ἡ ἐκθετικὴ παρουσίαση τῆς σκοπιμότητας τῶν πράξεων ποὺ σκοπεύει νὰ ἐκτελέσει ὁ τραγικὸς ἥρωας δὲν ἀποτελεῖ κάτι τὸ ἀσυνήθιστο στὴν τραγωδία καὶ δὴ στὸν Σοφοκλῆ (πρβλ. τὸν Αἴαντα στὴν ὁμώνυμη τραγωδία ποὺ ἐκφωνεῖ μόνος ἐπὶ σκηνῆς ἓναν ὀλόκληρο λόγο ὡς προπαρασκευὴ τῆς αὐτοκτονίας ποὺ πρόκειται νὰ λάβει χώρα μὲ τὸ πέρας ἀκριβῶς τοῦ λόγου του), ἡ περίπτωση τῆς Δηιάνειρας διαφέρει, καθὼς τὸ συγκεκριμένο πρόσωπο εἶναι ὁ ἀπόλυτος φορέας δράσης καὶ ἀφήγησης ποὺ ἐλέγχει ὅλα τὰ νήματα τῆς πλοκῆς, ποδηγετώντας τὴν κατὰ τὴν ἀποκλειστικὴ βούλησή της.

38. Σχετικὰ μὲ τὴν δραματικὴ λειτουργία τοῦ τεχνάσματος αὐτοῦ τῆς Δηιάνειρας, βλ. A.A. Long, “Poisonous ‘Growths’ in *Trachiniae*”, *GRBS* 8 (1967) 275-278· Ch. Segal, “The Hydra’s Nursling: Image and Action in the *Trachiniae*”, *AC* 44 (1975) 612-617· J. Kott, “Ὁ μαῦρος Σοφοκλῆς ἢ ἡ κυκλοφορία τῶν δηλητηρίων”, στοῦ ἴδιου, *Θεοφαγία: Δοκίμια γιὰ τὴν ἀρχαία τραγωδία*, μτφρ. Α. Βερυκοκάκη-Ἀρτέμη, Ἀθήνα 1976, 112-136· H. Parry, “Aphrodite and the Furies in Sophocles’ *Trachiniae*”, στὸ M. Cropp / E. Fantham / S.E. Scully (ἐπιμ.), *Greek Tragedy and its Legacy: Essays presented to D. J. Conacher*, Calgary 1986, 103-114· Holt, ὁ.π. (σημ. 28), 211· Kane, ὁ.π. (σημ. 7), 202-203· M.R. Halleran, “Repetition and Irony at Sophocles *Trachiniae* 574-81”, *CP* 83 (1988) 129-131, καὶ C. Faraone, “Deianeira’s Mistake and the Demise of Heracles: Erotic Magic in Sophocles’ *Women of Trachis*”, *Helios* 21 (1994) 115-135.

39. Πολὺ σωστὰ γράφει ἡ Έ. Παπάζογλου, “Μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ Δηιάνειρα: Μεταφράζοντας μιὰ ἰδιοσυγκρασιακὴ τραγικὴ ἡρώίδα”, στὸ *Πρακτικὰ τοῦ 12ου διεθνοῦς συμποσίου γιὰ τὸ ἀρχαῖο δράμα*, Δελφοὶ 2007, 226-251, γιὰ τὴν ἰσχυρότατη ἐσωτερικὴ – συναισθηματικὴ παρόρμηση ποὺ κινήτοποιεῖ τὴν Δηιάνειρα στὴν ἀνάληψη τῆς συγκεκριμένης δράσης της – βλ. ἐπίσης Hopppin, ὁ.π. (σημ. 12), 55.

τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ νικήσει τὰ θέληγτρα τῆς ἀντιπάλου της.⁴⁰ Ἡ μακρὰ λοιπὸν αὐτῆ ἀφήγηση τῆς Δηιάνειρας ἀποτελεῖ γιὰ ἀκόμα μία φορὰ κατὰλύτη γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς δράσης, καθὼς, θέτοντας νέα δεδομένα ἐπὶ τάπητος, ὄχι μόνον ἰσχυροποιεῖ τὴν θέση της στὴν σύζευξη δράσης - ἀφήγησης, ἀλλὰ καὶ παραθέτει ὅλα ἐκεῖνα τὰ κίνητρα ποὺ προσδιορίζουν τὴν ἐπιχειρημένη σκηηνικὴ δράση.⁴¹

Παρακολουθώντας τὴν τραγικὴ ἐξέλιξη τῆς Δηιάνειρας ἀπὸ τὴν ἄγνοια στὴν γνώση καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν δράση, ὅπως γίνεται αἰσθητῆ μέσα ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες ἀφηγήσεις, ἡ δράση ποὺ φαίνεται νὰ ἀναλαμβάνει στὸ σημεῖο αὐτὸ ἢ ἡρώιδα εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς τραγικῆς της ὑπόστασης.⁴² Ἡ Δηιάνειρα θὰ ἦταν ἀναμφίβολα ἕνας ἀτελής, ἕνας λειψὸς τραγικὸς

40. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ἡ ἔντονη συζήτηση ποὺ πυροδότησε ἡ θέση τοῦ I. Errandonea, “Deianira Vere Δηι-άνειρα”, *Mnemosyne* 55 (1927) 145-164, ὅτι ἡ Δηιάνειρα δὲν εἶναι καθόλου μιὰ ἀθῶα γυναῖκα ποὺ ἀπὸ ἕνα μοιραῖο της λάθος ὀδηγεῖ ἄθελα καὶ ἀσυνεῖδητα τὸν Ἡρακλῆ στὸν θάνατο, ἀλλὰ, στὸ πρότυπο τῆς στυγερῆς Κλυταιμῆστρας, ἐνσαρκώνει ἕνα ἀκόμη σατανικὸ θηλυκὸ ποὺ μηχανεύεται καὶ ἐκτελεῖ τὸν θάνατο τοῦ συζύγου του ἀπὸ ἐρωτικὴ ζήλεια· μιὰ θέση ποὺ, ἔπειτα ἀπὸ σωρεῖα ἐγκλήσεων καὶ ἀντεγκλήσεων, ἔλαβε τὸν ὀριστικὸ ἀντίλογό της ἀπὸ τὴν D. Pozzi, “Deianira Vere Oenei Filia”, *Hermes* 124 (1996) 104-108. Γενικὰ πάντως ἡ Δηιάνειρα δὲν ἀντιπροσωπεύει στὴν ἔρευνα τὴν ἀπόλυτα ἀθῶα ἐκείνη γυναῖκα ποὺ μὲ τὴν ἀφέλεια καὶ τὴν εὐπιστία της εἰσάγεται σὲ ἕναν κυκεῶνα σφαλερῶν ἐνεργειῶν ποὺ ὡς κατάληξη θὰ ἔχουν τὸν θάνατο αὐτῆς καὶ τοῦ συζύγου της, ἀλλὰ ὁ χαρακτήρας της κρίνεται ἰδιαίτερα περιπλεγμένος καὶ ἀμφίσημος, καθὼς, ὅσο καὶ ἂν ὁ Σοφοκλῆς φαίνεται νὰ προσπαθεῖ νὰ τὰ ἀποσιωπήσει, ὑπάρχουν ἀρκετὰ καὶ σημαντικὰ στοιχεῖα ποὺ καθιστοῦν τὴν ὅλη στάση της ἀναμφίβόλως ἐλέγξιμη —βλ. σχετικὰ H.P. Houghton, “Deianeira in the *Trachiniae* of Sophocles”, *Pallas* 11 (1962) 69-102· J.A. La Rue, *Sophocles’ Deianeira: A Study in Dramatic Ambiguity*, διδ. διατρ., Berkeley 1965· S. Wiersma, “Women in Sophocles”, *Mnemosyne* 37 (1984) 25-55 (ἐδῶ 49-52)· M. Ryzman, “Deianeira’s Moral Behaviour in the Context of the Natural Laws in Sophocles’ *Trachiniae*”, *Hermes* 119 (1991) 385-398· H. Gasti, “Sophocles’ *Trachiniae*: A Social or Externalized Aspect of Deianeira’s Morality”, *A&A* 39 (1993) 20-28· E. Carawan, “Deianira’s Guilt”, *TAPhA* 130 (2000) 189-237, καὶ I.A. Schmakeit, “Die Deianeira der ‘Trachinierinnen’ und die Euripideische Medea”, *Mnemosyne* 54 (2001) 659-674, ἐνῶ ὁ B. Heiden, “*Trachiniae*”, στὸ A. Markantonatos (ἐπιμ.), *Brill’s Companion to Sophocles*, Leiden / Boston 2012, 129-148 (ἐδῶ 128-132), ἐπιχειρεῖ μιὰ σύνοψη τῶν κυριότερων ἐρευνητικῶν γραμμῶν.

41. Γιὰ τὴν ἄμεση κινητοποίηση τῆς σκηηνικῆς δράσης στὸν ἀπόηχο τοῦ λόγου τῆς Δηιάνειρας, βλ. F. Solmsen, “*Ἄλλ’ εἰδέναι χρὴ δρῶσαν*: The Meaning of Sophocles’ *Trachiniae* 588-593”, *AJPh* 106 (1985) 490-496.

42. Χαρακτηριστικὰ σημειώνει ὁ Whitman, ὅ.π. (σημ. 8), 114, πὼς τὸ σφάλμα τῆς Δηιάνειρας δὲν συνιστᾷ μιὰ μεμονωμένη “ἁμαρτία”, ἀλλὰ εἶναι κάτι τὸ “ἐγγενὲς στὴν ζωὴ” της (inherent in life), κάτι δηλαδὴ ποὺ δὲν ἔρχεται σὲ ρήξη μὲ τὴν ὅλη φύση της, ἀλλὰ κάτι ποὺ τελεῖ σὲ πλήρη ἄρμονία μαζί της· μὲ τὴν θέση αὐτῆ ταυτίζονται καὶ οἱ Kirkwood, ὅ.π. (σημ. 7), 50-51, καὶ H.D.F. Kitto, *Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ τραγωδία*, μτφρ. Α. Ζενάκος, Ἀθήνα 1968, 397 —βλ. ἐπίσης H.P. Foley, *Female Acts in Greek Tragedy*, Princeton / New Jersey 2001, 95-96, καὶ N. Blössner, “Deianeiras Entscheidung.

ἥρωας, ἐὰν ἀρκοῦνταν ἀποκλειστικὰ σὲ ὅ,τι δυσοίωνο τῆς ἐπιφυλάσσει ἢ μοῖρα της, χωρὶς τὴν προσωπικὴ της παρέμβαση στὴν πορεία τῶν πραγμάτων. Ἀντιθέτως, γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς τραγικῆς της ὑπόστασης κομβικῆς σημασίας ἀναδεικνύεται ἡ προσωπικὴ της συμμετοχὴ στὴν μοῖρα της, ἐφόσον στὴν τραγωδίᾳ τοῦ Σοφοκλῆ οἱ πράξεις τῶν διαφόρων ἡρώων εἶναι ἀποτέλεσμα διττοῦ ἐπικαθορισμοῦ, καὶ θεϊκοῦ - ὑπερανθρώπινου καὶ ἀνθρώπινου. Αὐτὸ στὴν περίπτωσι τῆς Δηιάνειρας σημαίνει πῶς τίποτε τὸ τραγικὸ δὲν θὰ εἶχε ἐπισυμβεῖ, ἐὰν δὲν ἐπενεργοῦσαν ταυτοχρόνως δύο δυνάμεις: καὶ ὁ δόλος τοῦ Νέσσου, προκειμένου νὰ ἐκδικηθεῖ τὸν Ἡρακλῆ, καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς Δηιάνειρας νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὸ αἷμα τοῦ Κενταύρου. Ἡ Δηιάνειρα δηλαδὴ ποτὲ δὲν θὰ ὀδηγοῦσε τὸν Ἡρακλῆ στὸν θάνατο, ἐὰν δὲν εἶχε προηγηθεῖ ὁ δόλος τοῦ Νέσσου, ἀλλὰ καὶ ὁ δόλος αὐτὸς θὰ παρέμενε ἀναμφίβολα ἀδρανῆς, ἐὰν ἡ Δηιάνειρα δὲν ἀποφάσιζε νὰ ἀξιοποιήσῃ τὸ “δῶρο” τοῦ Κενταύρου. Μὲ τὸν ἀνθρωπολοπιὸν ὄχι μόνον ἀπλὸ φορέα τῆς τραγικῆς του μοίρας, ἀλλὰ καὶ ἐνεργὸ δημιουργὸ της, καθὼς μπορεῖ καὶ ἐπεμβαίνει αὐτόβουλα στὴν ἐξέλιξή του, διαμορφώνοντάς τιν κατὰ τίς ἐσφαλμένες ἢ ὄχι ἐπιλογές του, τὸ ὅλο τραγικὸ φαίνεται νὰ ἐξελίσσεται συγχρόνως σὲ ἓνα διπλὸ ἐπίπεδο, ἐξω-ανθρώπινο καὶ ἀνθρώπινο. Σὲ αὐτὸ τὸ πρότυπο, ἡ Δηιάνειρα, μὲ τὴν δράση ποὺ ἀναλαμβάνει, παρουσιάζεται ὡς ὁ κύριος ὑπεύθυνος γιὰ τὴν τραγικὴ της τύχη, καθὼς ἡ πράξι της, ὅσο καὶ ἂν καλύπτεται μόνον διηγητικὰ καὶ ὄχι σκηνικὰ, ἀρκεῖ, γιὰ νὰ τῆς προσδώσῃ ἐνεργὸ ρόλο.⁴³ Καὶ ὅσο καλοπροαίρετη ἐπίσης καὶ ἂν εἶναι ἡ πράξι της καὶ μικρῆς δυναμικῆς, τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὸ νὰ σταθεῖ μοιραία γιὰ τὴν ἡρώίδα, ἐφόσον ὅ,τι καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτὴ, ἀνεξαρτήτως προαίρεσης καὶ δυνάμεις, νομοτελειακὰ θὰ στραφεῖ ἐναντίον της.⁴⁴ Ἔτσι, ἀκόμα καὶ ἓνας φαινομενικὰ

Zur poetischen Funktion von Sophokles' *Trachinierinnen* 582-597", *Philologus* 146 (2003) 217-251.

43. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀμαρτία ποὺ ἐλοχεύει στὴν ἐνέργεια τῆς Δηιάνειρας, ὅπως σπεύδει νὰ τονίσει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ὑλλος, ἀναδιηγούμενος στὸν Ἡρακλῆ τὰ σφάλματα τῆς μητέρας του (στ. 1123 καὶ 1136, ἡμαρτε(v)), σημειώνει πολὺ πετυχημένα ἡ Garrison, ὁ.π. (σημ. 10), 58: "Deianeira has led a fearful life of inaction, and when she finally moves to action, she plans and performs incorrectly" — βλ. ἐπίσης J.M. Bremer, *Hamartia: Tragic Error in the Poetics of Aristotle and in Greek Tragedy*, Amsterdam 1969, 145· S. Said, *La faute tragique*, Paris 1978, 205-206 καὶ 367-368· M.W. Blundell, *Helping Friends and Harming Enemies: A Study in Sophocles and Greek Ethics*, Cambridge³1991, 24-25, καὶ Γ. Α. Πανούσης, "Ὁ θάνατος τοῦ Ἡρακλῆ στὶς *Τραχίνιες* τοῦ Σοφοκλῆ", *Παράβασις* 11 (2013) 157-167 (ἐδῶ 159, σημ. 10).
44. Πολὺ σωστὰ ὁ Webster, ὁ.π. (σημ. 7), 53-54, κάνει λόγο γιὰ "διάκριση ἀνάμεσα στὸ κίνητρο καὶ στὴν πράξι", ἀναφέροντας, μάλιστα, καὶ τὸ παράδειγμα τῆς Δηιάνειρας, μὲ τὸ ἀγαθὸ της κίνητρο νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν ὀλέθρια πράξι της — βλ. ἐπίσης

ἀκίνδυνος χιτῶνας, καὶ μάλιστα ὡς δῶρο ἀγνῶν προθέσεων,⁴⁵ προερχόμενος ἀπὸ τὰ χέρια τῆς Δηιάνειρας ἀποκτᾶ μιὰ ἀσύλληπτα ἐπικίνδυνη διάσταση, καθὼς ὅ,τι ἀγγίζει αὐτὴ τὸ φορτίζει αὐτόματα μὲ τὴν τραγικὴ τῆς ιδιότητα καὶ τὸ καθιστᾶ ἐργαλεῖο καταστροφῆς. Ἄγνοώντας λοιπὸν ἡ Δηιάνειρα ὅλο αὐτὸ τὸ τραγικὸ σκηNIKὸ πού ἔχει στηθεῖ πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη τῆς, ἀποφασίζει καὶ δρᾶ, προκειμένου νὰ προλάβει, ὅπως νομίζει, τὶς ἐξελίξεις· ἡ δρᾶση τῆς ὅμως αὐτὴ θὰ εἶναι ὁ καταλύτης, γιὰ νὰ δρομολογηθεῖ καὶ ἡ τελευταία ἐξέλιξη, ἐκείνη πού μέλλει νὰ τὴν ἀφανίσει, ἐγκλωβισμένη στὸ τραγικὸ ἀδιέξοδό τῆς.

“Ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, ἡ ἀντίδραση στὴν δρᾶση τῆς Δηιάνειρας δὲν ἀργεῖ νὰ κάνει ἡχηρὴ τὴν ἐμφάνισή τῆς, ὅταν στὸ ἀμέσως ἐπόμενο ἐπεισόδιο, χωρὶς νὰ ἔχει μεσολαβήσει δραματικὰ τίποτε οὐσιῶδες, βγαίνει σὲ ἐξαλλη σχεδὸν κατάσταση ξανὰ στὴν σκηνή, γιὰ νὰ καταθέσει νέα στοιχεῖα. Καὶ τὸ κυριότερο ἴσως ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ὁ φόβος τῆς πού ἐκφράζεται μὲ ἀπόλυτη προτεραιότητα (στ. 663, ὡς δέδοικα),⁴⁶ καταδεικνύοντας τὴν ἐνδόμυχη ὑποψία τῆς πὼς τὰ πεπραγμένα τῆς, ἡ ἀποστολὴ δηλαδὴ τοῦ χιτῶνα, μᾶλλον κακὸ ἔχουν νὰ ἀποφέρουν καὶ ὄχι καλὸ. Ἡ ἀφηγηματικὴ πρόληψη τῆς ἐπικείμενης δρᾶσης εἶναι ὄχι μόνον κατάφωρα αἰσθητὴ, καὶ κατανοητὴ πλέον στὸ προωθημένο αὐτὸ σημεῖο ἀπὸ παντοῖους ἀποδέκτες, ἀλλὰ καὶ προσδιορίζει, ἔτσι εἰσαγωγικὰ πού διατυπώνεται, τὴν κεντρικὴ γραμμὴ, πᾶνω στὴν ὁποία θὰ κινηθεῖ ἡ τελευταία τῆς ρήση (στ. 672-722). Παρότι ἡ σύγχυσή τῆς εἶναι ἀναμφίβολα αὐξημένη, ἡ ἀφηγηματικὴ τῆς δεινότητα δὲν φαίνεται νὰ πλήττεται καθόλου, ἐφόσον τὸ σχῆμα πού ἀκολουθεῖ στὸν λόγο τῆς, μὲ τὴν συνοπτικὴ πρόταξη τοῦ κεντρικοῦ μηνύματος καὶ τὴν ἀκόλουθη ἀνάπτυξή του στὶς λεπτομέρειές του, εἶναι ἐνδεικτικὴ ἐνὸς συγκροτημένου καὶ ἱκανοῦ ἀφηγητῆ. Καὶ τὸ κεντρικὸ αὐτὸ μήνυμα εἶναι πὼς ἡ τούφα ἀπὸ τὸ μαλλί, μὲ τὸ ὁποῖο ἔχρισε τὸν χιτῶνα, ἔλιωσε μόνης τῆς καὶ ἀπόμεινε στάχτη, ὑποδηλώνοντας σημειολογικὰ καὶ τὸν προσεχῆ ἀφανισμό Δηιάνειρας καὶ Ἡρακλῆ, προοικονομώντας δηλαδὴ ἀφηγηματικὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς δρᾶσης. Μπορεῖ τὸ διηγητικὸ ἀντικείμενο

Kitto, ὁ.π. (σημ. 42), 401: “Κάθε καλὴ πρόθεση μοιάζει νὰ ματαιώνεται, κάθε τυχαῖο περιστατικὸ εἶναι φορτωμένο μὲ καταστροφή.”

45. Σχετικὰ μὲ τὴν καταλυτικὴ λειτουργία τοῦ συγκεκριμένου ἀντικείμενου στὴν ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας βλ. A.H. Krappe, “La robe de Déjanire”, *REG* 52 (1939) 565-572· Segal, ὁ.π. (σημ. 3), 129-131· Kane, ὁ.π. (σημ. 7), 203· K. Ormand, “More Wedding Imagery: ‘Trachiniae’ 1053 ff.”, *Mnemosyne* 46 (1993) 224-227· D.C. Pozzi, “Deianeira’s Robe: Diction in Sophocles’ ‘Trachiniae’”, *Mnemosyne* 47 (1994) 577-585, καὶ M.M. Lee, “‘Evil Wealth of Raiment’: Deadly πέπλοι in Greek Tragedy”, *CJ* 99 (2004) 253-279 (ἐδῶ 269-273).

46. Βλ. Easterling, ὁ.π. (σημ. 6), 157.

του λόγου τῆς Δηιάνειρας νὰ τοποθετεῖται στὸ παρελθόν, ὅμως ἀναστατώνει, μὲ τὶς συμβολικὲς προεκτάσεις του, τὸ παρὸν καὶ ἐπηρεάζει-προκαθορίζει ἀνοιχτὰ τὸ μέλλον, θέτοντας σὲ μιὰ ἰδιαίτερη ἀλληλεπίδραση τὶς τρεῖς βαθμίδες τοῦ χρόνου. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν πολυλειτουργικὴ αὐτὴ δήλωση τῆς ἀφηγήτριας, ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς διήγησής της, μὲ τὴν ἔκθεση συνόλων τῶν λεπτομερειῶν, δὲν ἔχει νὰ προσθέσει οὔτε ἀφηγηματικὰ οὔτε δραματικὰ νέα στοιχεῖα, παρὰ νὰ ἐπικυρώσει τὰ ἤδη ὑπάρχοντα. Μὲ τὸ πέρασ ὅμως τοῦ ἐπιβραδυντικοῦ αὐτοῦ μέρους τῆς ἀφήγησης, ἔρχεται ἡ κορύφωσή της, ἡ ὁποία ταυτοχρόνως εἶναι καὶ κορύφωση ὅλων τῶν μέχρι τώρα λόγων τῆς Δηιάνειρας,⁴⁷ ἀφοῦ ἐμπεριέχει τὸ βαρύγδουπο ἐκεῖνο ἄγγελμα, στὸ ὁποῖο ἀπέβλεπε, ἀπὸ τὴν ἑναρξὴ κιόλας τοῦ ἔργου, κάθε της λόγος καὶ κάθε της πράξη. Ἀναλογιζόμενη ἡ Δηιάνειρα τὴν ἐνέργειά της καὶ συλλογιζόμενη τὶς συνέπειές της, φτάνει στὸ εὐλόγο συμπέρασμα πὼς αὐτὴ τελικὰ θὰ ἀποδειχθεῖ ὀλετήρας τοῦ συζύγου της, κάτι ποῦ θὰ τὴν ἀναγκάσει νὰ θέσει ἄμεσα τέρμα καὶ στὴν δική της ζωὴ (στ. 719-720).⁴⁸ Τὸ ἀπόσταγμα λοιπὸν ὅλων τῶν ἀφηγήσεων της, ὅπως διατυπώνεται στὸν καταληκτικὸν λόγο της, εἶναι πὼς καὶ αὐτὴ καὶ ὁ ἄντρας της σύντομα θὰ συναντήσουν τὸν θάνατο, πράγμα ποῦ ὄντως θὰ συμβεῖ στὴν συνέχεια τοῦ ἔργου, ἐπιμαρτυρώντας γιὰ πολλοστὴ φορὰ τὴν συμπίεση ἀφήγησης καὶ δράσης.⁴⁹

Ὅτι περιγράφεται στὸν ὕστατο μόνολογο τῆς Δηιάνειρας δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐπίπτωση ποῦ θὰ ἔχει ἡ πράξη της, καθιστώντας αὐτομάτως πράξη καὶ ἐπίπτωση ἓνα σῶμα, μὲ τὸ δίπολο δράση-ἀντίδραση νὰ ἐπενεργεῖ ὡς κοινὴ συνισταμένη δύο δυνάμεων. Αὐτὸ τὸ γεγονός

47. Κατὰ τὴν ἔξοχη διατύπωση τῆς Goward, ὁ.π. (σημ. 1), 79, ἡ κορύφωση αὐτὴ “σηματοδοτεῖ τὴν στιγμὴ, κατὰ τὴν ὁποία ἡ δέσις γίνεται λύσις”, ἀφοῦ, κατόπιν τῆς ἀποκαλύψεως αὐτῆς, τὸ τέλος φαντάζει πλέον προδιαγεγραμμένο.

48. Ἡ ἀπόφαση τῆς Δηιάνειρας νὰ αὐτοκτονήσει δηλώνεται μὲ τὸ αἰνιγματικὸ ρῆμα *δέδοκται*, τὸ ὁποῖο ἐνέχει ταυτοχρόνως τὸ διπλὸ νόημα καὶ τῆς ἀποστασιοποίησης ἀπὸ τὸ γεγονός, ἀλλὰ καὶ τῆς ὀριστικότητάς του, δηλαδή ἡ Δηιάνειρα μπορεῖ νὰ φαίνεται πὼς παίρνει μιὰ πρώτη ἀπόσταση ἀπὸ τὴν αὐτοχειρία της, ὅμως ἡ ἀπόσταση αὐτὴ δὲν εἶναι ἱκανή, γιὰ νὰ ἀποφύγει τὸ ὀριστικὸ της τέλος —βλ. Easterling, ὁ.π. (σημ. 6), 163. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐσφαλμένη κρίση τῆς ἡρώιδας ποῦ ἔχει ἤδη θέσει σὲ κίνηση τὸ ἀναπόφευκτο τέλος, σημειώνει πολὺ πετυχημένα ὁ R.D. Dawe, “Some Reflections on Ate and Hamartia”, *HSCP* 72 (1967) 89-123 (ἐδῶ 90): “It is argued that of all the Greek tragedies which survive, *Women of Trachis* is the only one where error of judgement appears an adequate diagnosis of the event or events which set in motion the great chains of catastrophe familiar to us from our reading of the tragic writers.”

49. Πολὺ πετυχημένα ὀνομάζει ὁ Ch. Segal, *Tragedy and Civilization: An Interpretation of Sophocles*, Cambridge 1981, 77, ὅλο αὐτὸ τὸ φαινόμενο τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων γνώσης τῆς Δηιάνειρας “tragedy of late learning”.

δὲν ἐπιτρέπει σὲ κανένα ἀπὸ τὰ δύο συστατικὰ τοῦ ἐνιαίου πλέον σώματος νὰ ἀποσπαστεῖ καὶ νὰ λειτουργήσῃ αὐτόνομα, ἐφόσον τὸ ἓνα δὲν ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἄλλο, παρὰ μόνον στὴν σύνθεσή τους. Στὸ τραγικὸ ὅμως ἐπίπεδο ἡ ἀντίδραση αὐτὴ στὴν δράση τῆς Δηιάνειρας ἀποδεσμεύεται ἀπὸ τὰ ὅποια στενὰ ἀφηγηματικὰ καὶ δραματικὰ ὄρια καὶ ἀνάγεται σὲ μιὰν ἀνώτερη διάσταση, ὅπου ὁ ἥρωας βρίσκεται μόνος του ἀντιμέτωπος μὲ τὴν τραγικὴ του φύση. Ἀλλὰ καὶ στὸν κόσμον τοῦ τραγικοῦ τίποτε δὲν μένει μετέωρο, καμιά δράση δὲν στερεῖται τῆς ἀντίδρασής της· μιᾶς ἀντίδρασης ποὺ ἐκ τῶν πραγμάτων μόνον ἀρνητικὴ μπορεῖ νὰ εἶναι, ἀφοῦ ἡ καταστροφή εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν ἔννοια τοῦ τραγικοῦ. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ Δηιάνειρα τόλμησε καὶ ἔδρασε, πραγματώνοντας ἀσυνείδητα τὴν τραγικὴ της μοῖρα, πρέπει τώρα νὰ ὑποστεῖ καὶ τὶς συνέπειες τῆς πράξης της· αὐτὸ ἐπιτάσσει ὁ τραγικὸς νόμος καὶ αὐτὸ πρόκειται ἄμεσα νὰ συμβεῖ, μὲ τὴν αὐτοχειρία της ποὺ ἔχει ἤδη φανερὰ προβλεφθεῖ. Ἡ ἄτεγκτη αὐτὴ ἀντίδραση, ὅσο καὶ ἂν ἐκπλήσσει τὸν σύγχρονον ἀναγνώστη μὲ τὸν ἐκδικητικὸν της χαρακτήρα, ἐκπηγάζει εὐθέως ἀπὸ τὸ ἀρχαιοελληνικὸν τραγικὸν πνεῦμα, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο τὸ τίμημα γιὰ κάθε πράξη τοῦ τραγικοῦ ἥρωα μόνον ὀδυνηρὸν μπορεῖ νὰ εἶναι. Καὶ δὲν ὑπάρχει περίπτωσις νὰ μὴν ἐπισυμβεῖ ποτὲ ἡ ἀντίδραση στὴν δράση τοῦ ἥρωα, ἐφόσον ἀντίδραση σημαίνει αὐτομάτως καὶ τέλος, ἡ καταστροφή δηλαδὴ τοῦ ἥρωα εἶναι ἡ τελικὴ ἀντίδραση σὲ ὅ,τι αὐτὸς ἔπραξε, ἀπὸ τὴν στιγμήν ποὺ ἄρχισε νὰ πλέκεται γύρω του ὁ τραγικὸς ἴστος. Ἔτσι καὶ ἡ Δηιάνειρα προσεγγίζει σιγὰ σιγὰ τὸ τέλος της, ἓνα τέλος ποὺ σπερματικὰ ἐνυπῆρχε ἤδη στὴν ἀρχὴν τοῦ ὄλου δράματος, ὅταν, μὲ τὴν μετάβαση ἀπὸ τὴν ἄγνοια στὴν γνῶσις καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν δράση, ἦταν ἀναπόφευκτο νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ ἀντίδραση, ἀποπερατώνοντας τὸν τραγικὸν κύκλον.

Κατόπιν ὅλης τῆς παρουσίας ποὺ προηγήθηκε, δὲν τίθεται πλέον καμμία ἀμφιβολία ὄχι μόνον ὅτι ἡ Δηιάνειρα εἶναι ἡ κεντρικὴ τραγικὴ ἡρωίδα, μὲ τὴν αὐτοκτονίαν της νὰ συνιστᾷ κομβικὸν σημεῖον τῆς πλοκῆς, ἀλλὰ κυρίως ὅτι σύνολος οἱ ἀφηγήσεις της καθοδηγοῦν τὴν δράση πρὸς τὸν προκαθορισμένον αὐτὸν στόχον. Τὸ διαλεκτικὸν σχῆμα ἄγνοια-γνῶσις-δράση-ἀντίδραση, ὅπως διαφαίνεται μέσα ἀπὸ τὶς τέσσερις ἐκτενεῖς τῆς ρήσεις, καθιεμῖα ἀπὸ τὶς ὁποῖες θεματοποιεῖ καὶ ἓνα διαφορετικὸν στάδιον στὴν τραγικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἡρωίδας, ἀποδεικνύει μὲ τὸν καλύτερον τρόπο τὴν συνάφειαν δράσης-ἀφήγησις. Μὲ κάθε λόγον της ἡ ἡρωίδα προάγει καὶ κατὰ ἓνα μέρος τὴν πλοκὴν, ἐνῶ παράλληλα πραγματώνει σταδιακὰ καὶ τὴν τραγικὴν της μοῖραν, κἀνοντας οὐσιαστικὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς δράσης νὰ μοιάζει μὲ τὴν ἐκτύλιξιν τῆς προσωπικῆς της ἱστορίας. Ὑπὸ τὴν ὀπτικὴν αὐτὴν, δὲν θὰ ἦταν ἄτοπον νὰ ὑποστηρίξῃ κανεὶς ὅτι ἡ δράση, ὅπως

προωθείται μέσα από την αφήγηση, συμπίπτει με την πορεία θανάτου της Δηϊάνειρας, κάτι που καθιστά όλο το δράμα ως την προσωπική τραγωδία της ήρωίδας. Και η τραγωδία της αυτή περνά διαδοχικά μέσα από την αὐτογνωσία, όπως εκφράζεται με την άγνοια που διατυπώνει, για να λάβει μια συνταρακτική γνώση, και την αὐτενέργεια, όπως εκφράζεται μέσα από την δράση που αναλαμβάνει, για να δεχτεί μια καταλυτική αντίδραση. Όλη της η τραγωδία λοιπόν μπορεί να ιδωθεί ως ένας σπαρακτικός μονόλογος, κατά τον όποιο η ήρωίδα ξεγυμνώνεται μπρος στον ίδιο της τον εαυτό, διεξάγοντας έναν ιδιότυπο διάλογο με την τραγική της μοῖρα, η οποία της επιφυλάσσει το ένα χτύπημα μετά το άλλο. Η συνύπαρξη δράσης και αφήγησης στο αυτό πρόσωπο επιτρέπει την ανάπτυξη του ιδιότυπου αυτού διαλόγου, ο οποίος, με την εξελικτική γραμμή που τηρείται στους τέσσερις διαδοχικούς λόγους, μετουσιώνεται από το νοερό επίπεδο στην σκηνική δράση, αποκαλύπτοντας την τραγική μοῖρα της ήρωίδας. Όσο πολύπλοκος όμως και αν φαντάζει ο μηχανισμός που οδηγεί τελικά την ήρωίδα στον θάνατο, το γενικό συμπέρασμα που εξάγεται είναι, ότι η μοῖρα του τραγικού ήρωα σιάζει πάντοτε ως απειλή τον βίο του, μέχρι να βρει την κατάλληλη στιγμή, για να εκδηλωθεί και να τον αφανίσει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barrett, J., *Staged Narrative: Poetics and the Messenger in Greek Tragedy*, διδ. διατρ., Berkeley / Los Angeles / London 2002.
- Beck, A., “Der Empfang Ioles. Zur Technik und Menschengestaltung im ersten Teile der ‘Trachinierinnen’”, *Hermes* 81 (1953) 10-21.
- Bergson, L., “Herakles, Deianeira und Iole”, *RhM* 136 (1993) 102-115.
- Bernardini, P.A., “L’annuncio della vittoria militare di Eracle contro Eurito in Soph. ‘Trach.’ 178-224”, *QUCC* 85 (2007) 75-79.
- Blössner, N., “Deianeiras Entscheidung. Zur poetischen Funktion von Sophokles’ *Trachinierinnen* 582-597”, *Philologus* 146 (2003) 217-251.
- Blundell, M.W., *Helping Friends and Harming Enemies: A Study in Sophocles and Greek Ethics*, Cambridge 1989.
- Bowman, L., “Prophecy and Authority in the ‘Trachiniae’”, *AJP* 120 (1999) 335-350.
- Bremer, J.M., *Hamartia: Tragic Error in the Poetics of Aristotle and in Greek Tragedy*, Amsterdam 1969.
- Carawan, E., “Deianira’s Guilt”, *TAPhA* 130 (2000) 189-237.
- Γιόση, Μ.Ι., *Μῦθος και λόγος στον Σοφοκλή*, Αθήνα 1996.

- Conacher, D.J., "Sophocles' *Trachiniae*: Some Observations", *AJP* 118 (1997) 21-34.
- Davies, M., "Lichas' Lying Tale: Sophocles, *Trachiniae* 260 ff.", *CQ* 34 (1984) 480-483.
- Dawe, R.D., "Some Reflections on Ate and Hamartia", *HSCP* 72 (1967) 89-123.
- Diller, H., "Göttliches und Menschliches Wissen bei Sophokles", στὸ *Gottheit und Mensch in der Tragödie des Sophokles*, Darmstadt 1963, 1-28.
- Dunn, F., "Sophocles and the Narratology of Drama", στὸ A. Rengakos / J. Grethlein (ἐπιμ.), *Narratology and Interpretation: The Content of Narrative Form in Ancient Literature*, Berlin 2009, 337-355.
- Easterling, P.E., *Sophocles: Trachiniae*, Cambridge 1982.
- Easterling, P.E., "Sophocles, *Trachiniae*", *BICS* 15 (1968) 58-69.
- Errandonea, I., "Deianira Vere Δη-άνειρα", *Mnemosyne* 55 (1927) 145-164.
- Esposito, S., "The Third Stasimon of Sophocles' *Trachiniae*", *CW* 91 (1997) 21-38.
- Faraone, C., "Deianeira's Mistake and the Demise of Heracles: Erotic Magic in Sophocles' *Women of Trachis*", *Helios* 21 (1994) 115-135.
- Foley, H.P., *Female Acts in Greek Tragedy*, Princeton / New Jersey 2001.
- Fuqua, C., "Heroism, Heracles, and the *Trachiniae*", *Traditio* 36 (1980) 1-81.
- Garrison, E.P., *Groaning Tears: Ethical and Dramatic Aspects of Suicide in Greek Tragedy*, διδ. διατρ., Leiden / New York / Köln 1995.
- Gasti, H., "Sophocles' *Trachiniae*: A Social or Externalized Aspect of Deianeira's Morality", *A&A* 39 (1993) 20-28.
- Goward, B., *Ἀφήγηση και τραγωδία: Ἀφηγηματικὲς τεχνικὲς στὸν Αἰσχύλο, τὸν Σοφοκλῆ και τὸν Εὐριπίδη*, μτφρ. Ν.Π. Μπεζαντάκος, Ἀθήνα 2002.
- Hadjistephanou, C.E., "Sophocles, *Trachiniae* 554", *Hermes* 128 (2000) 231-233.
- Halleran, M.R., "Lichas' Lies and Sophoclean Innovation", *GRBS* 27 (1986) 239-247.
- Halleran, M.R., "Repetition and Irony at Sophocles *Trachiniae* 574-81", *CP* 83 (1988) 129-131.
- Heiden, B., "Lichas' Rhetoric of Justice in Sophocles' *Trachiniae*", *Hermes* 116 (1988) 13-23.
- Heiden, B., "*Trachiniae*", στὸ A. Markantonatos (ἐπιμ.), *Brill's Companion to Sophocles*, Leiden / Boston 2012, 129-148.
- Hester, D.A., "Deianeira's 'Deception Speech'", *Antichthon* 14 (1980) 1-8.
- Hoey, T.F., "The *Trachiniae* and the Unity of Hero", *Arethusa* 3 (1970) 1-22.
- Holt, P., "Light in Sophocles' *Trachiniae*", *ClAnt* 6 (1987) 205-217.
- Hoppin, M.C., *The Theme of Mutability and Dramatic Unity in four Plays of Sophocles*, διδ. διατρ., Ann Arbor / London 1981.
- Houghton, H.P., "Deianeira in the *Trachiniae* of Sophocles", *Pallas* 11 (1962) 69-102.
- Janka, M., *Dialog der Tragiker: Liebe, Wahn und Erkenntnis in Sophokles' Trachiniai und Euripides' Hippolytos*, διατρ. ἐπιλ. ὕφηγ., München / Leipzig 2004.
- Kamerbeek, J.C., *The Plays of Sophocles: The Trachiniae*, Leiden 2° 1970.
- Kane, R.L., "The Structure of Sophocles' *Trachiniae*: 'Diptych' or 'Trilogy'?", *Phoenix* 42 (1988) 198-211.
- Kapsomenos, S.G., *Sophokles' Trachinierinnen und ihr Vorbild*, Athen 1963.
- Kirkwood, G.M., *A Study of Sophoclean Drama*, Ithaca / New York 1958.
- Kitto, H.D.F., *Ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ τραγωδία*, μτφρ. Λ. Ζενάκος, Ἀθήνα 1968.

- Kitzinger, M.R., “The Divided Worlds of Sophocles’ *Women of Trachis*”, στο Κ. Ormand (έπιμ.), *A Companion to Sophocles*, Oxford 2012, 111-125.
- Kott, J., “Ο μαύρος Σοφοκλής ή η κυκλοφορία τῶν δηλητηρίων”, στοῦ ἰδίου, *Θεοφαγία: Δοκίμια γιὰ τὴν ἀρχαία τραγωδία*, (μτφρ.) Ἄ. Βερυκοκάκη-Ἀρτέμη, Ἀθήνα 1976, 112-136.
- Krappe, A.H., “La robe de Déjanire”, *REG* 52 (1939) 565-572.
- Kraus, C.S., “‘Λόγος μὲν ἔστ’ ἀρχαῖος’: Stories and Story-Telling in Sophocles’ *Trachiniae*”, *TAPhA* 121 (1991) 75-98.
- La Rue, J.A., *Sophocles’ Deianeira: A Study in Dramatic Ambiguity*, διδ. διατρ., Berkeley 1965.
- Lawrence, S.E., “The Dramatic Epistemology of Sophocles’ *Trachiniae*”, *Phoenix* 32 (1978) 288-304.
- Lee, M.M., “‘Evil Wealth of Raiment’: Deadly πέπλοι in Greek Tragedy”, *CJ* 99 (2004) 253-279.
- Lefèvre, E., *Die Unfähigkeit sich zu erkennen: Sophokles’ Tragödien*, Leiden / Boston / Köln 2001.
- Long, A.A., “Poisonous ‘Growths’ in *Trachiniae*”, *GRBS* 8 (1967) 275-278.
- Loraux, N., *Βίαιοι θάνατοι γυναικῶν στὴν τραγωδία*, μτφρ. Ἄ. Ροβότσου, Ἀθήνα 1995.
- Machin, A., *Cohérence et continuité dans le théâtre de Sophocle*, Québec 1981.
- Markantonatos, G., “Tragic Irony in the *Trachiniae* of Sophocles”, *Platon* 26 (1974) 73-79.
- Markantonatos, A., “Narratology of Drama: Sophocles the Storyteller”, στοῦ Α. Markantonatos (έπιμ.), *Brill’s Companion to Sophocles*, Leiden / Boston 2012, 349-366.
- Μαρκαντωνάτος, Ἄ., “Αφηγηματολογία καὶ ἀρχαία ἐλληνικὴ τραγωδία: Μία προσέγγιση”, στοῦ Ἄ. Μαρκαντωνάτος / Χ. Τσαγγάλης (έπιμ.), *Ἀρχαία ἐλληνικὴ τραγωδία: Θεωρία καὶ πράξη*, Ἀθήνα 2008, 179-238.
- McCall, M., “The *Trachiniae*: Structure, Focus, and Heracles”, *AJPh* 93 (1972) 142-163.
- Musurillo, H., “Fortune’s Wheel: The Symbolism of Sophocles’ *Women of Trachis*”, *TAPhA* 92 (1961) 372-383.
- Ormand, K., “More Wedding Imagery: ‘Trachiniae’ 1053 ff.”, *Mnemosyne* 46 (1993) 224-227.
- Ormand, K., *Exchange and the Maiden: Marriage in Sophoclean Tragedy*, διδ. διατρ., Austin, Texas 1999.
- Panoussis, I., *Crainte et violence dans le théâtre de Sophocle*, διδ. διατρ., Lille 2003.
- Πανούσης, Γ. Ἄ., “Ο θάνατος τοῦ Ἡρακλῆ στὶς Τραχίνιες τοῦ Σοφοκλῆ”, *Παράβασις* 11 (2013) 157-167.
- Παπάζογλου, Ἐ., “‘Μέσα’ καὶ ‘ἔξω’ ἀπὸ τὴ Δηιάνειρα: Μεταφράζοντας μιὰ ἰδιοσυγκρασιακὴ τραγικὴ ἡρωίδα”, στοῦ *Πρακτικὰ τοῦ 12ου διεθνoῦς συμποσίου γιὰ τὸ ἀρχαίo δρᾶμα*, Δελφοί 2007, 226-251.
- Parlavantza-Friedrich, U., *Täuschungsszenen in den Tragödien des Sophokles*, Berlin 1969.
- Parry, H., “Aphrodite and the Furies in Sophocles’ *Trachiniae*”, στοῦ Μ. Cropp / E. Fantham / S.E. Scully (έπιμ.), *Greek Tragedy and its Legacy: Essays presented to D. J. Conacher*, Calgary 1986, 103-114.
- Pozzi, D.C., “Deianeira’s Robe: Diction in Sophocles’ ‘Trachiniae’”, *Mnemosyne* 47 (1994) 577-585.

- Pozzi, D., “Deianira Vere Oenei Filia”, *Hermes* 124 (1996) 104-108.
- Reinhardt, K., *Sophocles*, μτφρ. H. Harvey / D. Harvey, Oxford 1979.
- Roselli, A., “Livelli del conoscere nelle *Trachinie* di Sofocle”, *MD* 7 (1982) 9-38.
- Ryzman, M., “Deianeira’s Moral Behaviour in the Context of the Natural Laws in Sophocles’ *Trachiniae*”, *Hermes* 119 (1991) 385-398.
- Said, S., *La faute tragique*, Paris 1978.
- Schmakeit, I.A., “Die Deianeira der ‘Trachinierinnen’ und die Euripideische Medea”, *Mnemosyne* 54 (2001) 659-674.
- Scott, M., “The Character of Deianeira in Sophocles’ *Trachiniae*”, *AClass* 38 (1995) 17-27 & 40 (1997) 33-47.
- Seaford, R., “Wedding Ritual and Textual Criticism in Sophocles’ ‘Women of Trachis’”, *Hermes* 114 (1986) 50-59.
- Segal, Ch., “The Hydra’s Nursling: Image and Action in the *Trachiniae*”, *AC* 44 (1975) 612-617.
- Segal, Ch., “Mariage et sacrifice dans les *Trachiniennes*”, *AC* 44 (1975) 30-53.
- Segal, Ch., “Visual Symbolism and Visual Effects in Sophocles”, *CW* 74 (1980) 125-142.
- Segal, Ch., *Tragedy and Civilization: An Interpretation of Sophocles*, Cambridge 1981.
- Segal, Ch., “Les oracles des *Trachiniennes* et les rites renversés du mariage”, στὸ A. Machin/L. Pernée (ἐπιμ.), *Sophocle: Le texte, les personnages*, Aix-en-Provence 1993, 233-241.
- Segal, Ch., “Time, Oracles, and Marriage in the *Trachinian Women*”, στὸ *Sophocles’ Tragic World: Divinity, Nature, Society*, Cambridge²1998, 69-94.
- Segal, Ch., “The Oracles of Sophocles’ *Trachiniae*: Convergence or Confusion?”, *HSCP* 100 (2000) 151-171.
- Solmsen, F., “*Ἄλλ’ εἰδέναι χρὴ δρῶσαν*: The Meaning of Sophocles’ *Trachiniae* 588-593”, *AJPh* 106 (1985) 490-496.
- Szlezak, T.A., “Zweiteilige Dramenstrukturen bei Sophokles und Euripides”, *Poetica* 14 (1982) 3-23.
- Waldock, A.J.A., *Sophocles the Dramatist*, Cambridge²1966.
- Webster, T.B.L., *Εἰσαγωγή στὸν Σοφοκλῆ*, μτφρ. Ἰ.Α. Μπάρμπας, Θεσσαλονίκη 1996.
- Wender, D., “The Will of the Beast: Sexual Imagery in the *Trachiniae*”, *Ramus* 3 (1974) 1-17.
- Wet, B.X. de, “An Evaluation of the *Trachiniae* of Sophocles in the Light of Moral Values in Athens of the 5th Century B.C.”, *Dioniso* 54 (1983) 213-226.
- Whitman, C.H., *Sophocles: A Study of Heroic Humanism*, Cambridge³1971.
- Wiersma, S., “Women in Sophocles”, *Mnemosyne* 37 (1984) 25-55.
- Wilamowitz-Moellendorff, T. v., *Die dramatische Technik des Sophokles*, Berlin³1977.
- Winnington-Ingram, R.P., *Σοφοκλῆς: Ἐρμηνευτική προσέγγιση*, μτφρ. Ν.Κ. Πετρόπουλος / Χ.Π. Φαράκλας, Ἀθήνα 1999.
- Χουρμουζιάδης, Ν.Χ., *Ὅροι καὶ μετασηματισμοὶ στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ τραγωδία*, Ἀθήνα²1991.